

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

2. The Collection of the Middle Length Discourses -
Subcommentaries (2. Majjhima Nikāya - Tīkā)

1. Subcommentary on the First Fifty Discourses (1. Mūlapaṇṇāsa-
tīkā)

4. The Greater Chapter on Pairs (4. Mahāyamakavaggo)

PaliVerse

2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries

1. Subcommentary on the First Fifty Discourses

4. Mahāyamakavaggo

1. Cūḷagosiṅgasuttavaṇṇanā

325. Ñātīnaṃ nivāsaṭṭhānabhūto gāmo ñātiko, so eva nātiko. So kira gāmo yesaṃ santako, tesāṃ pubbapurisena attano ñātīnaṃ sādharmaṇabhāvena nivesito, tena “nātiko”ti paññāyittha. Atha pacchā tattha dvīhi dāyādehi dvidhā vibhajitvā paribhutto. Tenāha “dvinnaṃ cūḷapitimahāpitiputtānaṃ dve gāmā”ti. Giṇṇakā vuccanti iṭṭhakā, giṇṇakāhiyeva kato āvasatho giṇṇakāvasatho. Tasmīṃ kira padese mattikā sakkharamarumbavālikādīhi asammissā akaṭṭhinā saṇḥā sukhumā, tāya katāni kulālabhājanānīpi silāmayāni viya daḷhāni, tasmā te upāsakā tāya mattikāya dīghaputhulaiṭṭhakā kāretvā tāhi ṭhapetvā dvārabāhavātapānakavāṭatulāyo sesāṃ sabbāṃ dabbasambhārena vinā iṭṭhakāhi eva pāsādaṃ kāresuṃ. Tenāha “iṭṭhakāhevā”tiādi.

Gosiṅgasālavanadāyanti gosiṅgasālavananti laddhanāmaṃ rakkhitaṃ araññaṃ. Jeṭṭhakarukkhassāti vanappatibhūtaṃ sālārakkhassa. Sāmaggirasanti samaggabhāvādiguṇaṃ vivekasukhaṃ. Uparipaṇṇāsake upakkilesasutte puthujjanakālo kathito, idha cūḷagosiṅgasutte khīṇāsavakālo kathito. Katakiccāpi hi te mahātherā attano diṭṭhadhammasukhavihāraṃ paresāṃ diṭṭhānugatiṃ āpajjanañca sampassantā paramaṇṇa vivekaṃ anubrūhantā sāmaggirasāṃ anubhavamānā tattha viharanti. Tadāti tasmīṃ upakkilesasuttadesanākāle. Teti anuruddhappamukhā kulaputtā. Laddhassādāti vipassanāya vīthipaṭipattiyā adhigatassādā. Vipassanā hi pubbenāparaṃ viśesaṃ āvahantī pavattamānā sātisaṃsaṃ pītisomaṇassāṃ āvahati. Tenāha bhagavā -

“Yato yato sammāsati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhati pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānata”nti.

Laddhapatiṭṭhā maggaphalādhigamanena. Sati hi maggaphalādhigame sāsane patiṭṭhā laddhā nāma hoti, no aññathā.

Kāmaṃ sārīputtamoggallānāpi mahāsāvakapariyāpannāva, aggasāvakabhāvena pana nesaṃ viśesadassanattaṃ “dhammasenāpatimahāmoggallānattheresu vā”ti viṣuṃ gahaṇaṃ. Satipi hi sāmāññayoge viśesavanto viṣuṃ gayhanti yathā “brāhmaṇā āgatā, vāsīṭṭhopi āgato”ti. Tesu pana viṣuṃ gahitesupi “asītimahāsāvakesū”ti asītiggaṇaṃ appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanupagaṃ na hotīti. Antamasoti idaṃ dhammabhaṇḍāgārikassa upaṭṭhākabhāvena āsannacāritāya vuttaṃ. Anīkāti hatthānīkā, hatthānīkāto hatthisamūhatoti attho. Kāḷasīho yebhuyyena yūthacaroti katvā vuttaṃ “yūthā nissaṭṭo kāḷasīho viyā”ti. Kesarī pana ekacarova. Vātacchinno valāhako viyāti vātacchinno pabbatakūṭappamāṇo valāhakacchedo viya. Tesāṃ paggaṇhanatoti yathā nāma jighacchitassa bhojane,

pipāsitassa pānīye, sītena phutṭhassa uṇhe, uṇhena phutṭhassa sīte, dukkhitassa sukhe abhiruci uppajjati, evamevaṃ bhagavato kosambake bhikkhū aññamaññaṃ vivādāpanne disvā apare samaggāvāsaṃ vasante āvajjitassa ime tayo kulaputtā āpāthaṃ āgamimṣu, atha ne paggaṇhitukāmo upasaṅkami, evāyaṃ paṭipattianukkamena kosambakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayanupāyo hotīti. Tenāha “tesaṃ paggaṇhanato”ti. Eteneva pacchimajanataṃ anukampanatoti idampi kāraṇaṃ ekadesena saṃvaṇṇitanti daṭṭhabbaṃ. Ukkamsitvāti yathābhūtehi guṇehi sampamaṃsanena visesetvā visiṭṭhe katvā pasamsāvasena cetam āmedītavacanaṃ.

Taṃ araññaṃ rakkhati vanasāminā āṇatto. Rakkhitagopitaṃ vanasaṇḍaṃ, na mahāvanādi viya apariggahitaṃ. Sīlādippabhedāya attatthāya paṭipannā attakāmā, na apariccattasinehāti āha “attano hitaṃ kāmayaṃānā”ti. Tenāha “yo hī”tiādi. Bhindeyyāti vināseyya.

Dubbalamanussāti paññāya dubbalā aviddasuno manussā. Tānīti abhijātiādīsu uppannapāṭihāriyāni. Cīvaragabbhena paṭicchādetvāti cīvarasaṅkhāte ovarake nigūhitvā viya. Na hi cīvarapārūpanamattena buddhānubhāvo paṭicchanno hoti. “Mā sudha kocimaṃ buddhānubhāvaṃ aññāsī”ti pana tathārūpena iddhābhisaṅkhārena taṃ chādetvā gato bhagavā tathā vutto. Tenāha “aññātakavesena agamāsi”ti.

Abhikkamathāti padaṃ abhimukhabhāvena vidhimukhena vadatīti āha “ito āgacchathā”ti. Buddhānaṃ kāyo nāma suvisuddhajātimaṇi viya sobhano, kiñci malaṃ apanetabbaṃ natthi, kimatthaṃ bhagavā pāde pakkhālesīti āha “buddhāna”ntiādi.

326. Anuruddhāti vā ekasesanayena vuttaṃ virūpekasesassapi icchitabbattā, evaṃca katvā bahuvacananiddesopi samatthito hoti. Iriyāpatho khamatīti sarīrassa lahuṭṭhānatāya catubbidhopi iriyāpatho sukhappavattiko. Jīvitaṃ yāpetīti yāpanālakkhaṇaṃ jīvitaṃ imaṃ sarīrayantaṃ yāpeti sukhena pavatteti. Uḷuṅkayāguṃ vā kaṭacchubhikkhaṃ vāti idaṃ makaravuttiyā missakabhattena yāpanaṃ vattanti katvā vuttaṃ. Tenāha “bhikkhācāravattaṃ pucchati”ti.

Aññamaññaṃ saṃsandatīti satipi ubhayesaṃ kalāpānaṃ paramatthato bhede pacurajanehi duviññeyyanānattaṃ khīrodakasammoditaṃ accantameva saṃsaṭṭhaṃ viya hutvā tiṭṭhati. Tenāha “viṣuṃ na hoti, ekattaṃ viya upeti”ti. Piyabhāvadīpanāni cakkhūni piyacakkhūni. Piyāyati, piyāyitabboti vā piyoti. Samaggavāsassa yaṃ ekantakāraṇaṃ, taṃ pucchanto bhagavā “yathā kathaṃ panā”tiādimāhāti “kathanti kāraṇapucchā”ti vuttaṃ. Yo nesaṃ mettāsahitānaṃyeva kammādīnaṃ aññamaññaṃsmiṃ paccupaṭṭhānākāro, taṃ sandhāya “katha”nti pucchā. Tathā hi parato “evaṃ kho mayaṃ, bhante”tiādinā therehi vissajjanaṃ kathitaṃ.

Mittaṃ etassa atthīti mettaṃ, kāyakammaṃ. Āvīti pakāsaṃ. Rahoti appakāsaṃ. Yañhi uddissa mettaṃ kāyakammaṃ paccupaṭṭhapeti, taṃ tassa sammukhā ce, pakāsaṃ hoti, parammukhā ce, appakāsaṃ. Tenāha “āvi ceva raho cāti sammukhā ceva parammukhā cā”ti. Itarānīti parammukhā kāyavacīkammāni. “Tatthā”tiādinā saṅkhepato vuttamatthaṃ vivarituṃ “yaṃ hī”tiādi vuttaṃ. Sammajjanādivasena paṭijaggitabbayuttaṃ ṭhānaṃ vā. Tathevāti yathā sammukhā kate mettākāyakamme vuttaṃ, tatheva. “Kacci khamanīya”nti evamādikā kathā sammodanīyakathā. Yathā parehi saddhiṃ attano chiddaṃ na hoti, tathā paṭisanthāravasena pavattā kathā paṭisanthārakathā. “Aho tadā therena mayhaṃ dinno ovādo, dinnā anusāsani”ti evaṃ kālantare saritabbayuttā, chasāraṇīyapaṭisaṃyuttā vā kathā saraṇīyakathā.

Suttapadaṃ nikkhipitvā tassa atthaniddesavasena sīlādidhammapaṭisaṃyuttā kathā dhammīkathā. Sarena suttassa uccāraṇaṃ sarabhaññaṃ. Pañhassa ñātum icchitassa atthassa pucchanaṃ pañhapucchanaṃ. Tassa yathāpucchitassaādisanaṃ pañhavissajjanaṃ. Evaṃ samannāharatoti evaṃ manasikaroto, evaṃ mettaṃ upasaṃharatoti attho.

Ekato kātuṃ na sakkā, tasmā nānā. Hitaṭṭhenāti attano viya aññamaññaṃ hitabhāvena. Nirantarattṭhenāti antarābhāvena bhedābhāvena. Aviggahattṭhenāti avirodhabhāvena. Samaggaṭṭhenāti sahitabhāvena. Paribhaṇḍaṃ katvāti bahalatanumattikālepehi limpetvā. Cīvaraṃ vā dhovantīti attano cīvaraṃ vā dhovanti. Paribhaṇḍaṃ vāti attano paṇṇasālāya paribhaṇḍaṃ vā karonti.

327. Paṭiviruddhā evāti etthāpi “yebhuyyenā”ti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. Tesam appamādalakkhaṇanti tesam appamajjanasabhāvaṃ. Kacci pana vo anuruddhā samaggāti etthāpi voti nipātamattaṃ, paccattavacanaṃ vā, kacci tumheti evamattho veditabbo. Samuggapātinti samuggapuṭasadiṣaṃ pātiṃ.

Paṇṇasālāyaṃ anto bahi ca sammajjanena sodhitaṅgaṇatā vattapaṭipatti. Paṭivisamattamevāti attano yāpanapaṭivisamattameva. Osāpetvāti pakkhipitvā. Pamāṇamevāti attano yāpanapamāṇameva. Vuttanayena jahitvāti pāliyaṃ vuttanayena jahitvā.

Hatthena hatthaṃ saṃsibbantāti attano hatthena itarassa hatthaṃ daḷhaggahaṇavasena bandhantā. Vilaṅgheti desantaraṃ pāpeti etenāti vilaṅghako, hattho. Hattho eva vilaṅghako hatthavilaṅghako, tena hatthavilaṅghakena.

Taṃ akhaṇḍaṃ katvāti taṃ tīsupi divasesu dhammassavanaṃ pavattanavasena akhaṇḍikaṃ katvā. Etanti “pañcāhikaṃ kho panā”tiādivacanaṃ. Pañcame pañcame ahaṇi bhavatīti pañcāhikaṃ. Bhagavatā pucchitena anuruddhattherena. Pamādaṭṭhānesuyevāti aññesaṃ pamādaṭṭhānesuyeva. “Pamādaṭṭhānesuyevā”ti vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “aññesañhī”tiādi vuttaṃ. Papañcakaraṇaṭṭhānānīti kathāpapañcassa karaṇaṭṭhānāni vissaṭṭhakathāpavattanena kammaṭṭhāne pamajjanaṭṭhānāni. Tatthāpi “mayaṃ, bhante, kammaṭṭhānaviruddhaṃ na paṭipajjāmā”ti sikhāppattaṃ attano appamādalakkhaṇaṃ thero dasseti. Ettakaṃ ṭhānaṃ muñcitvāti pana idaṃ tadā vihārasamāpattīnaṃ vaḷaṇṇābhāvena vuttaṃ.

328. Jhānassa adhippetattā “alamariyaññānadassanaviseso”icceva vuttaṃ. Attano sammāpaṭipannatāya satthu cittārādhanaṭṭhaṃ tassa ca visesādhigamassa satthu paccakkhabhāvato thero “kiñhi no siyā, bhante”ti āha. Yāvadevāti yattakaṃ kālaṃ ekaṃ divasabhāgaṃ vā sakalarattiṃ vā yāva satta vā divase.

329. Samatikkamāyāti sammadeva atikkamanāya. Sati hi upari visesādhigame heṭṭhimajjhānaṃ samatikkantaṃ nāma hoti paṭippassaddhi ca. Tenāha “paṭippassaddhiyā”ti. Ñānadassanavisesoti kāraṇūpacārena vuttoti veditabbo. Vedayitasukhatoti vedanāsahitajjhānasukhato vā phalasukhato vā. Avedayitasukhanti nibbānasukhaṃ viya vedanārahitaṃ sukhaṃ. Avedayitasukhanti ca nidassanamattametam, taṃ pana aphaṣsaṃ asaṇñaṃ acetananti sabbacittacetasaikarahitameva. Tato ca satipi rūpadhammappavattiyaṃ tassa

acetanattā sabbaso saṅkhāradukkhavirahitatāya santatarā paṇītatarā ca nirodhasamāpattīti vuccate. Tenāha “avedayitasukhaṃ santataraṃ paṇītaramaṃ hotī”ti. Tena vuttaṃ “imamhā cā”tiādi.

330. Sāmaggirasānisamsameva nesaṃ bhagavā kathesi ajjhāsayaṇukūlattā tassa. Anusāvetvāti anupagamanavasena sammadeva ārocetvā. “Anusaṃsāvetvā”ti vā pāṭho, so evattho. Tato paṭinivattitvāti etarahi bhagavato ekavīhāre ajjhāsayaṇoti satthu maṇaṃ gaṇhantā “idheva tiṭṭhathā”ti vissajjitatṭhānato nivattitvā. Pabbajjādīnīti ādi-saddena upasampadā-visuddhi-dhutakammaṭṭhānānuyoga-jhānavimokkha-samāpatti-ñāṇadassana-maggabhāvanā-phalasacchikiriyādi ke saṅgaṇhāti. Adhigantvāpīti pi-saddena yathādhigatānampi. Attano guṇakathāya aṭṭiyamānāti bhagavantaṃ nissāya adhigantvāpi dhammādhikaraṇaṃ satthuvihesābhāvadīpane bhagavato pākaṭaguṇānaṃ kathāya aṭṭiyamānāpīti yojanā. Devatāti taṃtaṃsamāpattilābhiniyo devatā. Mukhaṃ me sajjanti mukhaṃ me kathane samatthaṃ, kathane yogyanti attho.

331. Evaṃ āgatoti evaṃ ātānāṭiyasutte āgato. Paliveṭṭheteti codente. Maccharāyantīti attano guṇānaṃ bhagavatopi ārocanaṃ asahamānā maccharāyantīti so cintetīti katvā vuttaṃ.

01 Tesāṃ lābhāti tesāṃ vajjirājūnaṃ vajjiraṭṭhavāsīnaṃca manussattaṃ, patirūpadesavāsādiko, bhagavato tiṇṇaṃca kulaputtānaṃ dassanavandanadānadhammassavanādayo lābhā. Suladdhā lābhāti yojanā. Pasannacittaṃ anussareyyāti taṃ kulañhetāṃ sīlādiguṇe cittaṃ pasādetvā anussareyya. Vuttaṃ tesāṃ “anussaraṇampāhaṃ, bhikkhave, tesāṃ bhikkhūnaṃ bahūpakāraṃ vadāmi”ti.

Cūḷagosiṅgasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Mahāgosiṅgasuttavaṇṇanā

332. Kocidevāti gosiṅgasālavanāsāmantato nivīṭṭhesu yo koci gāmo gocaraḡāmo bhaviṣṣati, tasmā anibaddhabhāvato gocaraḡāmo na gahito, vasanaṭṭhānameva paridīpitaṃ, tato eva araṇṇānidānaḡaṃ nāmetaṃ. Sabbatthāti devaloke manussaloke ca. Thirakārakehīti sāsane thirabhāvakārakehi. Savanante jātattāti catusaccagabbhassa dhammassavanassa pariyoṣāne ariyāya jātiyā jātattā. Yathā paṭivedhabāhusaccaṃ ijjhati, tathā dhammassa savanato sāvakā. Sūriyo viya bhāsuraguṇaraṃsitāya mohandhakāraavidhamanato. Cando viya ramaṇīyamanoharasītalaguṇatāya kilesapariḷāhavūpasamato. Sāgaro viya gambhīrathiravipulānekaguṇatāya ṭhitadhammasabhāvato. Guṇamahantatāya therassa abhiññātātā, guṇamahantatā ca suttesu āgatanayeneva ñātabbāti taṃ vitthārato dassetuṃ “na kevala”ntiādi vuttaṃ. Sīhanādasuttanti majjhimanikāye āgataṃ mahāsīhanādasuttaṃ. Therapañhasuttanti suttanipāte aṭṭhakavagge āgataṃ sārīputtasuttaṃ. Therasīhanādasuttanti imassa ca therassa janapadacārikāya satthu sammukhā sīhanādasuttaṃ. Abhinikkhamananti therasseva mahatā ñātiparivaṭṭena mahatā ca bhogaparivaṭṭena saha gharāvāsapariccāgo abhinikkhamanaṃ. Esa nayo ito paresupī. Yadidanti nipāto, yo ayanti attho.

Mahāpañṇe bhikkhū gahetvāti āyasmato kira sārīputtattherassa parivārabhikkhūpi mahāpañṇā eva ahesuṃ. Dhātuso hi sattā saṃsandanti. Sayamaṃ iddhimātiādīsupi ese va nayo. Ayaṃ panattho dhātusaṃyuttaṃ dīpetabbo - gijjhakūṭapabbate

gilānaseyyāya nisinno bhagavā ārakkhathāya parivāretvā vasantesu sārīputtamoggallānādisu ekamekaṃ attano parisāya saddhiṃ caṅkamantaṃ voloketvā bhikkhū āmantesi - “passatha no tumhe, bhikkhave, sārīputtaṃ sambahulehi bhikkhūhi saddhiṃ caṅkamantanti. Evaṃ, bhante. Sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū mahāpaññā”ti sabbaṃ vitthāretabbaṃ.

Vananteti upavanante. Meghavaṇṇāyāti nīlābhāya. Samuddakucchito uggacchantassa viya upaṭṭhānaṃ sandhāya vuttaṃ. Cakkavālapabbatamatthakasamīpe ābhāpharaṇavasena pavattiyā “pācīnacakkavālapabbatamatthake”ti vuttaṃ, na cakkavālapabbatamatthake candamaṇḍalassa vicaraṇato. Tathā sati lokantarikanirayesupi candimasūriyānaṃ ābhā phareyya. Ubbedhavasena hi cakkavālapabbatassa vemajjhato candimasūriyā vicaranti. Sālakusumapabhānaṃ atirattatāya vuttaṃ “lākhārasena siñcamānaṃ viyā”ti. Upagāyamānā viyāti payirupāsanavasena upecca gāyamānā viya. Kāya nu kho ajja ratiyāti ajja jhānasamāpattiratiyā eva nu kho, udāhu dhammasākacchāratiyā dhammadesanāratiyāti cintesi.

Dve candamaṇḍalāni viya paramasobhaggappattāya kantiyā. Dve sūriyamaṇḍalāni viya ativiya suvisuddhasamujjalāya guṇavibhūtiyā. Dve chaddantanāgarājāno viya mahānubhāvatāya. Dve sīhā viya tejussadatāya. Dve byagghā viya anolīnavuttitāya. Sabbapāliphullamevāti sabbameva samantato vikasiṃ.

333. Kathā upacarati pavattati etthāti kathāupacāro, savanūpacāro padeso, taṃ kathāupacāraṃ. Ramaṇīyameva rāmaṇeyyakam. Ujjaṅgaleti lūkhapadese kaṭhinapadese. Dosehi itā apagatāti dosinā ta-kārassa na-kāraṃ katvā. Dibbā maññe gandhāti devaloke gandhā viya. Divi bhavāti dibbā. Dve therāti sārīputtattheraānandattherā. Ānandatthero tāva mamāyatu akhīṇāsavabhāvato, sārīputtatthero kathanti? Na idaṃ mamāyanaṃ gehassitapemavasena, atha kho guṇabhattivasenāti nāyaṃ doso.

Anumatiyā pucchā anumatipucchā, anumatiggahaṇatthaṃ pucchanaṃ. Tattha yasmā adhammikampi vuddhassa anumatiṃ itaro paṭikkhipituṃ na labhati, tena sā anujānitabbāva hoti, tasmā saṅghakhuddakato paṭṭhāya anumati pucchitabbā. Tenāha “anumatipucchā nāmesā”tiādi. Khuddakato paṭṭhāyāti kaṇiṭṭhato paṭṭhāya. Paṭibhāti upaṭṭhātīti paṭibhānaṃ, yathādhippeto attho, taṃ paṭibhānaṃ. Sikhāppattā vepullappattā na bhavissati padesaññe ṭhitehi bhāsītattā. Sikhāppattā vepullappattā bhavissati sabbaññutaññāṇena saṃsanditattā. Vuttamevatthaṃ upamāya vibhāvetuṃ “yathā hī”tiādi vuttaṃ. Tattha paccatthikā aṭṭiyanti dukkhāyanti etenāti aṭṭo, vinicchitabbavohāro. Gāmaabhojakanti yasmīṃ gāme so uppanno, taṃ gāmaabhojakam. Janapadabhojakanti yasmīṃ janapade so uppanno, taṃ janapadabhojakam. Mahāvinicchayaamaccanti yasmīṃ rajje so janapado, tassa rājadhāniyaṃ mahāvinicchayaamaccaṃ. Senāpatinti yassa rañño so amacco, tassa senāpatiṃ. Tathā uparājanti. Idaṃ panettha pakaticārittavasena vuttaṃ upameyyatthānurūpatoti daṭṭhabbaṃ. Aparāparaṃ na sañcarati vinicchayanārahena vinicchitabhāvato.

Pakaṭṭhānaṃ ukkaṭṭhānaṃ sīlādiatthānaṃ bodhanato, sabhāvaniruttivasena buddhādīhi bhāsītattā ca pakaṭṭhānaṃ vacanappabandhānaṃ ālīti pāli, pariyattidhammo. Purimassa atthassa pacchimena atthena anusandhānaṃ anusandhi. Atthamukhena pana pālīpadesānampi anusandhi hotiyeva, so ca

pubbāparānusandhi-pucchānusandhi-ajjhāsāyānusandhi-yathānusandhivasena catubbidho. Taṃtaṃdesanānaṃ pana pubbāparasamsandanaṃ pubbāparaṃ. Pāḷivasena anusandhivasena pubbāparavasenāti paccekaṃ yojetabbaṃ. Uggahitanti byañjanaso atthaso ca uddhaṃ uddhaṃ gahitaṃ, pariyāpuṇanavasena ceva paripucchāvasena ca hadayena gahitanti attho. Vaṭṭadukkhānissaraṇatthikehi sotabbato suttaṃ, pariyattidhammo, taṃ dhāretīti sutadharo. Yo hi sutadharo, suttaṃ tasmim patitṭhitaṃ hoti suppatitṭhitaṃ, tasmā vuttaṃ “sutassa ādhārabhūto”ti. Tenāha “yassa hī”tiādi. Ekapadaṃ ekakkharampi avinaṭṭhaṃ hutvā sannicīyatīti sannicayo, suttaṃ sannicayo etasminti sutasannicayo. Ajjhosāyāti anupavisitvā. Tiṭṭhatīti na mussati.

Ṭhitā paguṇāti paguṇā vācuggatā. Niccalitanti aparivattitaṃ. Saṃsanditvāti aññehi saṃsanditvā. Samanuggāhitvāti paripucchāvasena atthaṃ ogāhetvā. Pabandhassa vibandhābhāvato gaṅgāsotasadisāṃ, “bhavaṅgasotasadisā”nti vā pāṭho, akittimaṃ sukhappavattīti attho. Suttekaḍḍhesaṃ suttaṃ ca vacasā paricayo idha nādhīpeto, vaggādivasena pana adhippetoti āha “suttadasaka...pe... sajjhāyitā”ti, “dasa suttāni gatāni, dasa vaggāgatā”tiādinā sallakkhetvā vācāya sajjhāyitāti attho. Manasā anu anu pekkhitā bhāgasā nijjhāyitā cintitā manasānupekkhitā. Rūpagataṃ viya paññāyatīti rūpagataṃ viya cakkhussa vibhūtaṃ hutvā paññāyati. Suppaṭividdhāti nijjaṭaṃ niggumbaṃ katvā suṭṭhu yāthāvato paṭividdhā.

Pajjati attho ñāyati etenāti padaṃ, tadeva atthaṃ byañjetīti byañjananti āha “padameva atthassa byañjanato padabyañjana”nti. Akkharapāripūriyā padabyañjanassa parimaṇḍalatā, sā pana pāripūrī evaṃ veditabbāti āha “dasavidhabyañjanabuddhiyo aparihāpetvā”ti. Aññaṃ upārambhakaranti yathānikkhattasuttato aññaṃ tassa ananulomakaṃ suttaṃ āharati. Tadatthaṃ otāretīti tassa āhaṭasuttasseva atthaṃ vicāreti. Tassa kathā aparimaṇḍalā nāma hoti atthassa aparipuṇṇabhāvato. Yathānikkhattassa suttaṃ atthasamvāṇanāvaseneva suttantarampi ānento bahi ekapadampi na gacchati nāma. Amakkhentoti avināsento. Taṃ taṃ atthaṃ suṭṭhu vavatthitaṃ katvā dassento tulikāya paricchindanto viya. Gambhīrataramatthaṃ gamento gambhīramātikāya udakaṃ pesento viya. Uttānamātikāya hi mariyādaṃ ottharivā udakaṃ aññathā gaccheyya. Ekaṃyeva padaṃ anekehi pariyāyehi punappunaṃ samvāṇento padaṃ koṭṭento sindhavājānīyo viya. So hi vaggitāya gatiyā pade padaṃ koṭṭento gacchati. Kathāmaggena tassa kathā parimaṇḍalā nāma hoti dhammato atthato anusandhito pubbāparato ācariyuggahatoti sabbaso paripuṇṇabhāvato.

Anuppabandhehīti vissaṭṭhehi āsajjamānehi. Nātisīghaṃ nātisaṇikaṃ nirantaraṃ ekarasaṇca katvā parisāya ajjhāsāyānurūpaṃ dhammaṃ kathento vissaṭṭhāya kathāya katheti nāma, na aññathāti dassento “yo bhikkhū”tiādimāha. Araṇiṃ manthento viya, uṇhakhādaniyaṃ khādanto viyāti sīghaṃ sīghaṃ kathanassa udāharaṇaṃ, gahitaṃ gahitamevātiādi laṅghetvā kathanassa. Purāṇapaṇṇantaresu hi paripāṭiyamānagodhā kadāci dissati, evamekaccassa atthavaṇṇanā katthaci na dissati. Ohāyāti ṭhapetvā. Yopītiādinā ekarūpena kathāya akathanaṃ dasseti. Petaggi nijjhāmatāṇhikapetassa mukhato niccharaṇakaaggi. Vitthāyatīti appaṭitānatamāpajjati. Kenaci rogena dukkhaṃ patto viya nitthunanto. Kandanto viyāti ukkuṭṭhiṃ karonto viya. Appabandhā nāma hoti sukhena appavattabhāvato. Ācariyehi dinnanaye ṭhitoti ācariyuggahaṃ amuñcanto, yathā ca ācariyā taṃ taṃ suttaṃ samvāṇnesuṃ, teneva nayena samvāṇnentoti attho. Acchinnadhāraṃ katvāti

“nātisīghaṃ nātisaṇika”ntiādinā heṭṭhā vuttanayena avicchinnaṃ kathāpabandhaṃ katvā. Anusayasamugghātāyāti iminā tassā kathāya arahattapariyosānataṃ dasseti. Evarūpenāti nayidaṃ ekavacanaṃ tattakavasena gahetabbaṃ, atha kho lakkhaṇe pavattanti dassento “tathārūpeneva bhikkhusatena bhikkhusahassena vā”ti vuttaṃ. Pallaṅkenāti pallaṅkapadesena, pallaṅkāsanantenāti attho. Iminā nayanāti vārantarasādhāraṇaṃ atthaṃ atidisati, asādhāraṇaṃ pana vakkhatevāti.

334. Āramati etenāti ārāmo.

335. Dhuvasevananti niyatasevitaṃ. Pāsādapariveṇeti pāsādaṅgaṇe. Nābhiyā patiṭṭhitānanti nābhiyā bhūmiyaṃ patiṭṭhitānaṃ. Arantarānīti aravivarāni taṃtaṃarānaṃ vemajjhaṭṭhānāni.

336. Samādinnaaraññadhutaṅgo āraññiko, na araññavāsamattena.

337. Na osādentīti na avasādenti, na avasādanāpekkhā aññamaññaṃ pañhaṃ pucchantīti attho. Pavattinīti paguṇā.

338. Lokuttarā vihārasamāpatti nāma therassa arahattaphalasamāpattiyo, pariyāyato pana nirodhasamāpattipi veditabbā.

339. Sādhukāro ānandattherassa dinno. Tenāha bhagavā “yathā taṃ ānandova sammā byākaramāno byākareyyā”tiādi. Sammāti suṭṭhu, yathāajjhāsanti adhippāyo. Yena hi yaṃ yathācittaṃ kathitaṃ, taṃ sammā kathitaṃ nāma hoti. Sampattavasena hi yathākārī tathāvādī sobhati. Tenāha “attano anucchavikamevā”tiādi. Bahussuto bhikkhu tattha tattha sutte sīlādīnaṃ āgataṭṭhāne tesam suviditattā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāno tāni paripūretīti āha “sīlassa āgataṭṭhāne”tiādi. Maggādipasavanāya vipassanāgabbhaṃ gaṇhāpetvā paripākaṃ gametvāti attho.

340. “Eseva nayo”ti atidesavasena saṅkhepato vuttamatthaṃ vivaranto “āyasmā hi revato”tiādimāha.

342. Aparepi nānappakāre kileseti aparepi nānappakāre dosamohādikilese. Dhunitvāti vidhametvā.

343. Āyasmā mahāmoggallāno evaṃ byākāsīti sambandho. Sakalampi cakkhuviññānavithigataṃ cittaṃ cakkhuviññānanti aggahetvā cakkhusannissitameva pana viññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ, tadanantaraṃ sampaṭicchanaṃ, tadanantaraṃ santīraṇantiādinā saṇhaṃ sukhumaṃ atiittarakhaṇavantaṃ cittantaraṃ cittanānattaṃ. Khandhādīnañca nānattasaṅkhātāṃ khandhantarādi. Pathavīkasiṇe paṭhamajjhānaṃ samāpajjitvā tattheva tatiyaṃ jhānantiādinā ārammaṇaṃ anukkamitvā jhānasseva ekantarikabhāvena ukkamaṇaṃ jhānokkantikaṃ nāma. Pathavīkasiṇe paṭhamam jhānaṃ samāpajjitvā puna tadeva tejokasiṇetiādinā jhānaṃ anukkamitvā ārammaṇasseva ekantarikabhāvena ukkamaṇaṃ ārammaṇokkantikaṃ nāma. “Paṭhamajjhānaṃ pañcaṅgika”ntiādinā yāva nevasaññānāsaññāyatanaṃ duvaṅgikanti jhānaṅgamattasseva vavatthāpanaṃ aṅgavavatthānaṃ. “Idaṃ pathavīkasiṇaṃ...pe... idaṃ odātakasiṇa”nti ārammaṇamattasseva vavatthāpanaṃ ārammaṇavavatthānaṃ. Pathavīkasiṇe paṭhamam jhānaṃ samāpajjitvā tattheva itaresampi samāpajjanaṃ aṅgasaṅkanti. Pathavīkasiṇe paṭhamam jhānaṃ samāpajjitvā tadeva āpokasiṇeti evaṃ sabbakasiṇesu ekasseva jhānassa samāpajjanaṃ ārammaṇasaṅkanti. Ekato vaḍḍhanaṃ ubhatovaḍḍhananti idaṃ

khandhādidesanāyaṃ labbhati. Abhidhammabhājanīye hi vedanākkhandhaṃ bhājento bhagavā tike gahetvā dukesu pakkhipi, duke gahetvā tikesu pakkhipi, idaṃ ekatovaḍḍhanaṃ. Tike ca duke ca ubhatovaḍḍhananīhārena kathesi, idaṃ ubhatovaḍḍhanaṃ. Evaṃ sesakhandhesu dhātāyatanādīsu ca yathārahaṃ vibhaṅgappakaraṇe abhidhammabhājanīye āgatanayena veditabbaṃ. Tenāha “ābhidhammikadhammakathikasessa pākāṭa”nti. Khandhādīsu sabhāvadhammesu tīsu lakkhaṇesu paññattiyaṃ samayantaresu ca kosallābhāvato ayaṃ sakavādo ayaṃ paravādoti na jānāti. Tato eva sakavādaṃ...pe... dhammantaraṃ viśaṃvādeti. Khandhādīsu pana kusalatāya ābhidhammiko sakavādaṃ...pe... na viśaṃvādeti.

344. Cittaṃ attano vasse vattetuṃ sakkoti paṭisaṅkhānabhāvanābalehi parigaṇhanasamatthattā. Idāni tamatthaṃ byatirekato anvayato ca vibhāvetuṃ “duppañño hī”tiādimāha. Tattha sabbānassāti sabbāni assa. Visevitavipphanditānīti kilesavisūkāyikāni ceva duccharitavipphanditāni ca. Bhañjitvāti madditvā. Bahīti kammaṭṭhānato bahi puthuttārammaṇe.

345. Pariyāyenāti ettha pariyāya-saddo “atthi khvesa, brāhmaṇa, pariyāyo”tiādīsu viya kāraṇatthoti āha “sobhanakāraṇaṃ atthī”ti. Yadi bhagavā - “idha, sārīputta, bhikkhu pacchābhattaṃ piṇḍapāṭapaṭikkanto”tiādinā attano mahābodhipallaṅkaṃ sandhāyāha, evaṃ sante sammāsambuddheheva saṅghārāmo sobhetabbo, na aññehīti āpannanti āha “apica pacchimaṃ janata”ntiādi. Nibbānatthāya paṭipattisāraṃ etassāti paṭipattisāro, taṃ paṭipattisāraṃ. Nippariyāyenevāti kenaci pariyāyena lesena vinā mukhyena nayeneva. Yo “arahattaṃ appatvā na vuṭṭhahissāmī”ti daḥhasamādānaṃ katvā nisinno taṃ adhigantvāva uṭṭhahati. Evarūpena idaṃ gosīṅgasālavanaṃ sobhati, sāsane sabbārambhānaṃ tadatthattāti attho. Āsavakkhayāvahaṃ paṭipattiṃ ārabhitvā āsavakkhayeneva desanāya pariyosāpitattā yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesīti.

Mahāgosīṅgasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Mahāgopālakasuttavaṇṇanā

346. Tatthāti gopālakasutte. Tisso kathāti tisso aṭṭhakathā, tividhā suttassa atthavaṇṇanāti attho. Ekekaṃ padaṃ nālaṃ mūlaṃ etissāti evaṃsaññitā ekanālikā, ekekaṃ vā padaṃ nālaṃ atthaniggamanamaggo etissāti ekanālikā. Tenāha “eekapadassa atthakathana”nti. Cattāro aṃsā bhāgā atthasallakkhaṇūpāyā etissāti caturassā. Tenāha “catukkaṃ bandhitvā kathana”nti. Niyamato nisinnassa āraddhassa vatto saṃvatto etissā atthīti nisinnavattikā, yathāāraddhassa atthassa visuṃ visuṃ pariyosāpikāti attho. Tenāha “paṇḍitaṃ gopālakaṃ dassetvā”tiādi. Eekapadassāti piṇḍatthadassanavasena bahunnaṃ padānaṃ ekajjhaṃ atthaṃ akathetvā ekamekassa padassa atthavaṇṇanā. Ayaṃ sabbattheva labbhati. Catukkaṃ bandhitvāti kaṇhapakkhe upamūpameyyadvayaṃ, tathā sukkapakkheti idaṃ catukkaṃ yojetvā. Ayaṃ īdisesu eva suttasu labbhati. Pariyosānagamananti keci tāva āhu - “kaṇhapakkhe upamaṃ dassetvā upamā ca nāma yāvadeva upameyyasampaṭidānatthāti upameyyatthaṃ āharitvā saṃkilesapakkhaniddeso ca vodānapakkhavibhāvanatthāyāti sukkapakkhampi upamūpameyyavibhāgena āharitvā suttatthassa pariyosāpana”nti. Kaṇhapakkhe upameyyaṃ dassetvā pariyosānagamanādīsipi esseva nayo. Apare pana “kaṇhapakkhe sukkapakkhe ca taṃtaṃupamūpameyyatthānaṃ visuṃ visuṃ pariyosāpetvāva kathanaṃ

pariyosānagamana”nti vadanti. Ayanti nisinnavattikā. Idhāti imasmim̐ gopālakasutte. Sabbācariyānaṃ āciṇṇāti sabbehipi pubbācariyehi ācaritā saṃvaṇṇitā, tathā ceva pāḷi pavattāti.

Aṅgīyanti avayavabhāvena ñāyantīti aṅgāni, bhāgā. Tāni panettha yasmā sāvajjasabhāvāni, tasmā āha “aṅgehīti aguṇakoṭṭhāsehī”ti. Gomaṇḍalanti gosamūhaṃ. Pariharitunti rakkhituṃ. Taṃ pana pariharaṇaṃ pariggahetvā vicaraṇanti āha “pariggahetvā vicaritu”nti. Vaḍḍhinti gunnaṃ bahubhāvaṃ bahugorasatāsāṅkhātaṃ parivuddhiṃ. “Ettakamida”nti rūpīyatīti rūpaṃ, parimānaparicchedopi sarīrarūpampīti āha “gaṇanato vā vaṇṇato vā”ti. Na pariyesati vinaṭṭhabhāvasseva ajānanato. Nīlāti ettha iti-saddo ādiattho. Tena setasabalādivaṇṇaṃ saṅgaṇhāti.

Dhanusattisūlādīti ettha issāsācariyānaṃ gāvīsu kataṃ dhanulakkhaṇaṃ. Kumārabhattigaṇānaṃ gāvīsu kataṃ sattilakkhaṇaṃ. Issarabhattigaṇānaṃ gāvīsu kataṃ sūlakkhaṇanti yojanā. Ādi-saddena rāmaṃvāsudevagaṇādīnaṃ gāvīsu kataṃ pharasucakkādilakkhaṇaṃ saṅgaṇhāti.

Nīlamakkhikāti piṅgalamakkhikā, khuddamakkhikā eva vā. Saṭati rujati etāyāti sātīkā, saṃvaddhā sātīkāti āsātīkā. Tenāha “vaḍḍhanti”tiādi.

Vākenāti vākapattena. Cīrakenāti pilotikena. Antovasseti vassakālassa abbhantare. Niggāhanti susumārādiggāharahitaṃ. Pītanti pāṇiyassa pītabhāvaṃ. Sīhabyagghādiparissayena sāsāṅko sappatibhaya.

Pañca ahāni bhūtāni etassāti pañcāhito, so eva vāroti pañcāhikavāro. Evaṃ sattāhikavāroti veditabbo. Ciṇṇaṭṭhānanti caritaṭṭhānaṃ gocaraggahitaṭṭhānaṃ.

Pituṭṭhānanti pitarā kātabbaṭṭhānaṃ, pitarā kātabbakaraṇanti attho. Yathāruciṃ gahetvā gacchantīti gunnaṃ rucianurūpaṃ gocarabhūmiyaṃ vā nadipāraṃ vā gahetvā gacchanti. Gobhattanti kappāsaṭṭhikādimissaṃ gobhuñjitabbaṃ bhattaṃ, bhattaggahaṇeneva yāgupi gahitā.

347. “Dvīhākārehī”ti vuttaṃ ākāradvayaṃ dassetuṃ “gaṇanato vā samuṭṭhānato vā”ti vuttaṃ. Evaṃ pāḷiyaṃ āgatāti “upacayo santatī”ti jātiṃ dvidhā bhinditvā hadayavatthūṃ aggahetvā “dasa āyatanāni pañcadasa sukhumarūpāni”ti evaṃ rūpakaṇḍapāḷiyaṃ āgatā. Pañcavīsati rūpakoṭṭhāsāti salakkhaṇato aññaṃaññaṃsaṅkarābhāvato rūpabhāgā. Rūpakoṭṭhāsāti vā visuṃ visuṃ appavattitvā kalāpabhāveneva pavattanato rūpakalāpā. Koṭṭhāsāti ca aṃsā, avayavāti attho. Koṭṭhanti vā sarīraṃ, tassa aṃsā kesādayo koṭṭhāsāti aññepi avayavā koṭṭhāsā viya koṭṭhāsā. Seyyathāpīti upamāsaṃsandanaṃ. Tattha rūpaṃ pariggahetvāti yathāvuttaṃ rūpaṃ salakkhaṇato ñāṇena pariggaṇhitvā. Arūpaṃ vavatthapetvāti taṃ rūpaṃ nissāya ārammaṇañca katvā pavattamāne vedanādiḥ cattāro khandhe “arūpa”nti vavatthapetvā. Rūpārūpaṃ pariggahetvāti puna tattha yaṃ ruppanalakkhaṇaṃ, taṃ rūpaṃ, tadaññaṃ arūpaṃ, ubhayavinimuttaṃ kiñci natthi attā vā attaniyaṃ vāti evaṃ rūpārūpaṃ pariggahetvā. Tadubhayaṃ avijjādinā paccayena sappaccayanti paccayaṃ sallakkhetvā aniccādilakkhaṇaṃ āropetvā yo kalāpasammasanādikkamena kammaṭṭhānaṃ matthakaṃ pāpetuṃ na sakkoti, so na vaḍḍhatīti yojanā.

Ettakaṃ rūpaṃ ekasamuṭṭhānanti cakkhāyatanaṃ, sotaghāṇajivhākāyāyatanaṃ itthindriyaṃ purisindriyaṃ jīvitindriyanti aṭṭhavidhaṃ kammavasena, kāyaviññatti

vacīviññattīti idaṃ dvayaṃ cittavasenāti ettakaṃ rūpaṃ ekasamuṭṭhānaṃ.
Saddāyatanamekaṃ utucittavasena dvisamuṭṭhānaṃ. Rūpassa lahutā mudutā
kammaññatāti ettakaṃ rūpaṃ utucittāhāravasena tisamuṭṭhānaṃ.
Rūpagandharasaphoṭṭhabbāyatanam ākāśadhātu āpodhātu kabalīkāro āhāroti
ettakaṃ rūpaṃ utucittāhārakammavasena catusamuṭṭhānaṃ. Upacayo santati jaratā
rūpassa aniccatāti ettakaṃ rūpaṃ na kutoci samuṭṭhātīti na jānāti. Samuṭṭhānato
rūpaṃ ajānantotiādīsu vattabbaṃ “gaṇanato rūpaṃ ajānanto”tiādesu vuttanayeneva
veditabbaṃ.

Kammalakkhaṇoti attanā kataṃ duccharitakammaṃ lakkhaṇam etassāti
kammalakkhaṇo, bālo. Vuttañhetam - “tīṇimāni, bhikkhave, bālassa bālalakkhaṇāni.
Katamāni tīṇi? Duccintitacintī hoti, dubbhāsitaabhāsī, dukkaṭṭakammakārī. Imāni
kho...pe... lakkhaṇāni”ti. Attanā kataṃ sucaritakammaṃ lakkhaṇam etassāti
kammalakkhaṇo, paṇḍito. Vuttampi cetam - “tīṇimāni, bhikkhave, paṇḍitassa
paṇḍitalakkhaṇāni. Katamāni tīṇi? Sucintitacintī hoti, subhāsitaabhāsī,
sukatakkammakārī. Imāni kho...pe... paṇḍitalakkhaṇāni”ti. Tenāha “kusalākusalaṃ
kammaṃ paṇḍitamālakkhaṇa”nti. Bāle vajjetvā paṇḍite na sevātīti yaṃ
bālapuggale vajjetvā paṇḍitasevanam atthakāmena kātabbaṃ, tam na karoti.
Tathābhūtaṃ ayamādīnavoti dassetuṃ puna “bāle vajjetvā”tiādi vuttaṃ. Tattha
yaṃ bhagavatā “idaṃ vo kappatī”ti anuññātam, tadanulomañce, tam kappiyaṃ. Yaṃ
“idaṃ vo na kappatī”ti paṭikkhittam, tadanulomañce, tam akappiyaṃ. Yaṃ
kosallasambhūtam, tam kusalam, tappaṭipakkham akusalam. Tadeva sāvajjam,
kusalam anavajjam. Āpattito ādito dve āpattikkhandhā garukaṃ, tadāññaṃ lahukaṃ.
Dhammato mahāsāvajjam garukaṃ, appasāvajjam lahukaṃ. Sappaṭikāram
satekiccaṃ, appaṭikāram atekicchaṃ. Dhammatānugataṃ kāraṇam, itaram
akāraṇam. Tam ajānantoti kappiyākappiyaṃ garukalahukaṃ satekicchātekkicchaṃ
ajānanto suvisuddham katvā sīlam rakkhituṃ na sakkoti, kusalaṃ kusalam
sāvajjanavajjam kāraṇākāraṇam ajānanto khandhādīsu akusalatāya
rūpārūpapariggahampi kātuṃ na sakkoti, kuto tassa kammaṭṭhānam gahetvā
vaḍḍhanā. Tenāha “kammaṭṭhānam gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti”ti.

Govaṇasādise attabhāve uppajjitvā tattha dukkhupattihetuto micchāvitakkā āsāṭikā
viyāti āsāṭikāti āha “akusalavitakkaṃ āsāṭikaṃ ahāretvā”ti.

“Gaṇḍoti kho, bhikkhave, pañcannetaṃ upādānakkhandhānam adhivacana”nti
vacanato chahi vaṇamukhehi vissandamānayo gaṇḍo viya pilotikakhaṇḍena chahi
dvārehi vissandamānakilesāsuci attabhāvavaṇo satisamvarena pidahitabbo, ayam
pana evaṃ na karotīti āha “yathā so gopālako vaṇam na paṭicchādeti, evaṃ
samvaram na sampādeti”ti.

Yathā dhūmo indhanam nissāya uppajjamāno saṇho sukhumo tam tam vivaram
anupavissa byāpento sattānam ḍaṃsamakasādi-parissayam vinodeti,
aggijālasamuṭṭhānassa pubbaṅgamo hoti, evaṃ dhammadesanāññānassa
indhanabhūtam rūpārūpadhammajātam nissāya uppajjamānā saṇhā sukhumā tam
tam khandhantaram āyatanantarañca anupavissa byāpeti, sattānam
micchāvitakkādi-parissayam vinodeti, ñāṇaggijālasamuṭṭhānassa pubbaṅgamoti
dhūmo viyāti dhūmoti āha “gopālako dhūmam viya dhammadesanādhūmam na
karotī”ti. Attano santikaṃ upagantvā nisinnassa kātabbā tadanucchavikā
dhammakathā upanisinnakathā. Katassa dānādipuññaṃ anumodanakathā
anumodanā. Tatoti dhammakathādīnam akaraṇato. “Bahussuto guṇavā”ti na

jānantīti kasmā vuttaṃ, nanu attano jānāpanatthaṃ dhammakathādi na kātabbamevāti? Saccam, na kātabbameva, suddhāsayaena pana dhamme kathite tassa guṇajānanataṃ sandhāyetam vuttaṃ. Tenāha bhagavā -

“Nābhāsamānaṃ jānanti, missam bālehi paṇḍitaṃ;
Bhāsaya jotaya dhammaṃ, paggaṇhe isinaṃ dhaja”nti.

Taranti etthāti titthaṃ, nadītaḷākādīnaṃ nahānādiatthaṃ otaraṇaṭṭhānaṃ. Yathā pana taṃ udakena otiṇṇasattānaṃ sarīramalaṃ pavāheti, parissamaṃ vinodeti, visuddhiṃ uppādeti, evaṃ bahussutā attano samīpaṃ otiṇṇasattānaṃ dhammūdakena cittamalaṃ pavāhenti, parissamaṃ vinodenti, visuddhiṃ uppādenti, tasmā te titthaṃ viyāti titthaṃ. Tenāha “titthabhūte bahussutabhikkhū”ti. Byañjanaṃ kathaṃ ropetabbanti, bhante, idaṃ byañjanaṃ ayaṃ saddo kathaṃ imasmiṃ atthe ropetabbo, kena pakārena imassa atthassa vācako jāto. “Nirūpetabba”nti vā pāṭho, nirūpetabbaṃ ayaṃ sabhāvanirutti kathamettha niruḷhāti adhippāyo. Imassa bhāsitaṃ ko atthoti saddatthaṃ pucchati. Imasmiṃ ṭhāneti imasmiṃ pāḷipadesa. Pāḷi kiṃ vadetīti bhāvatthaṃ pucchati. Attho kiṃ dīpetīti bhāvatthaṃ vā saṅketatthaṃ vā. Na paripucchati vimatechedanapucchavasena sabbaso puccham na karoti. Na paripaṇḥati pari pari attano ñātuṃ iccham na ācikkhati na vibhāveti. Tenāha “na jānāpetī”ti. Teti bahussutabhikkhū. Vivaraṇaṃ nāma atthassa vibhajitvā kathananti āha “bhājetvā na dassenti”ti. Anuttānīkatanti ñāṇena apākaṭikataṃ guyhaṃ paṭicchannaṃ. Na uttānīkarontīti sinerumūlakam vālikam uddharanto viya pathavīsandhārodakam vivaritvā dassento viya ca uttānaṃ na karonti. Evaṃ yassa dhammassa vasena bahussutā “tittha”nti vuttā pariyāyato, idāni tameva dhammaṃ nipariyāyato titthanti dassetuṃ “yathā cā”tiādi vuttaṃ. Dhammo hi taranti etena nibbānaṃ nāma taḷākanti “tittha”nti vuccati. Tenāha bhagavā sumedhabhūto -

“Evaṃ kilesamaladhovaṃ, vijjante amatantaḷe;
Na gavesati taṃ taḷākam, na doso amatantaḷe”ti.

Dhammasseva nibbānassotaraṇatitthabhūtassa otaraṇapakāraṃ ajānanto “dhammatitthaṃ na jānāti”ti vutto.

Pītāpītanti gogaṇe pītaṃ apītaṃ gorūpaṃ na jānāti na vindati. Avindanto hi na labhatīti vutto. “Ānisaṃsaṃ na vindati”ti vatvā tassa avindanākāraṃ dassento “dhammassavanaggaṃ gantvā”tiādimāha.

Ayaṃ lokuttaroti padaṃ sandhāyāha “ariya”nti. Paccāsattiñāyena anantaravidhippaṭisedho vā, ariya-saddo vā niddosapariyāyo daṭṭhabbo. Aṭṭhaṅgikanti ca visuṃ ekajjhaṅga aṭṭhaṅgikaṃ upādāya gahetabbaṃ, aṭṭhaṅgatā bāhullato ca. Evaṃ katvā sattaṅgassapi ariyamaggassa saṅgaho siddho hoti.

Cattāro satipaṭṭhānetiādīsu avisesena satipaṭṭhānā vuttā. Tattha kāyavedanācittadhammārammaṇā satipaṭṭhānā lokiyā, tattha sammohaviddhamsanavasena pavattā nibbānārammaṇā lokuttarāti evaṃ ime lokiyā, ime lokuttarāti yathābhūtaṃ na pajānāti.

Anavasesaṃ duhatīti paṭiggahaṇe mattaṃ ajānanto kismiṃci dāyake saddhāhāniyā kismiṃci paccayaḥāniyā anavasesaṃ duhati. Vācāya abhihāro vācābhihāro. Paccayaṇaṃ abhihāro paccayābhihāro.

Ime amhesu garucittikāraṃ na karontīti iminā navakānaṃ bhikkhūnaṃ dhammasampaññāpattiyaṃ abhāvaṃ dasseti ācariyupajjhāyesu pitupemassa anupaṭṭhāpanato. Tena ca sikkhāgāravatābhāvadīpanena saṅgahassa abhājanabhāvaṃ, tena therānaṃ tesu anuggahābhāvaṃ. Na hi sīlādiguṇehi sāsane thirabhāvappattā ananuggahetabbe sabrahmacārī anuggaṇhanti, niratthakaṃ vā anuggahaṃ karonti. Tenāha “navake bhikkhū”ti. Dhammakathābandhanti paveniāgataṃ pakiṇṇakadhammakathāmaggaṃ. Saccasattapaṭisandhipaccayākārapaṭisaṃyuttaṃ suññatādīpanaṃ gūyhaṅgaṃ. Vuttavipallāsavasenāti “na rūpaññū”tiādīsu vuttassa paṭisedhassa paṭikkhepavasena aggahaṇavasena. Yojetvāti “rūpaññū hotīti gaṇanāto vā vaṇṇato vā rūpaṃ jānāti”tiādīna, “tassa gogaṇopi na parihāyati, pañcagorasaparibhogatopi na paribāhiro hotī”tiādīna ca atthaṃ yojetvā. Veditabboti tasmīṃ tasmīṃ padese yathārahaṃ attho veditabbo.

Mahāgopālakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Cūḷagopālakasuttavaṇṇanā

350. Celukkāhīti celamayāhi ukkāhi. Ukkabhūtāni celāni etthāti ukkacelā, nagaraṃ. Sabbā gaṇā pākāṭa hutvā paññāyatīti pakaticakkhussa pākāṭa hutvā upaṭṭhāti, dibbacakkhussa pana samantacakkhussa vā yattha katthaci nisinnassapi bhagavato pākāṭa hutvā paññāyateva. Sothīti anupaddavo. Vaḍḍhīti aparihāni. Ārogyanti arogatā ābādhabhāvo.

Magadho janapado nivāso etassāti māgadho, māgadhova māgadhiko. Paññāya nāma duṭṭhubhāvo natthi ekantānavajjatāya, tasmā du-saddo abhāvavācī “dussīlo”tiādīsu viya, jāti-saddo ca sabhāvatthoti āha “nippaṇṇasabhāvo”ti. -Saddo ārambhatthoti āha “patāresīti tāretuṃ ārabhī”ti paratīraṃ gāvīnaṃ appattattā. Suvidehānanti sundaravidehānaṃ. Videharaṭṭhaṃ kira bhūmibhāgadassanasampattiyaṃ ca vanarāmaṇeyyakādinā ca sundaraṃ. Āmaṇḍalikaṃ karitvāti āvatte patitā temaṇḍalākārena paribbhamitvā. Katipayāpi gāviyo asesevā nadīsotena vūḷhattā vuttaṃ “avaḍḍhiṃ vināsaṃ pāpuṇiṃsū”ti. Katipayāsupi hi avasiṭṭhāsu gāvīsu anukkamenapi siyā gogaṇassa vaḍḍhīti. Vissamaṭṭhānanti parissamavinodanaṭṭhānaṃ. Tittā bhaṭṭhāti gahetuṃ asamatthatāya titthaṃ appattā. Arogo nāma nāhosīti lomamattampi asesevā sabbā gāviyo nadīsote vinaṭṭhāti attho.

Yesu khandhāyatanadhātūsu idha lokasamaññā, te ajānantā “akusalā imassa lokassā”ti vuttāti āha “idhaloke khandhadhātāyatanesu akusalā achekā”ti. Ayameva nayo “akusalā parassa lokassā”ti etthāpīti āha “paralokepi eseva nayo”ti. Māro ettha dhīyatīti māradheyyaṃ. Māroti cettha kilesamāro veditabbo. Khandhābhisaṅkhārā hi tassa pavattanabhāvena gahitā, maccumāro visuṃ gahito eva, kilesamāravaseneva ca devaputtamārassa kāmabhāve ādhipaccanti. Tesanti ye idhalokādīsu achekā, tesam. Te pana ukkaṭṭhaniddesena dassento āha “iminā cha satthāro dassitā”ti.

351. Balavagāvoti balavante gorūpe. Te pana dammataṃ upagatagoṇā ceva dhenuyo cāti āha “dantagoṇe ceva dhenuyo cā”ti. Avijātagāvoti na vijātagāviyo. Vacchaketi khuddakavacche. Appattho hi ayaṃ ka-saddo. Tenāha “taruṇavacchake”ti. Kisābalaketi dubbale.

352. Mārassa taṇhāsotaṃ chetvāti khandhamārasambandhītaṇhāsaṅkhātaṃ sotaṃ samucchinditvā. Tayo koṭṭhāse khepetvā ṭhitāti anāgāmino sandhāyāha. Sabbavāresūti sakadāgāmisotāpannaatṭhamakavāresu. Tattha pana yathākkamaṃ catumaggavajjhānaṃ kilesānaṃ dve koṭṭhāse khepetvā ṭhitā, ekakoṭṭhāsaṃ khepetvā ṭhitā, paṭhamam koṭṭhāsaṃ khepentoti vattabbaṃ. Dhammaṃ anussaranti, dhammassa vā anussaraṇasīlāti dhammānūsārino. Dhammoti cettha paññā adhippetā. Saddhamā anussaranti, saddhāya vā anussaraṇasīlāti saddhānūsārino.

Jānatāti ettha jānanakiriyāvisayassa avisesitattā adhikāravasena anavasesañeyyavisesā adhippetāti āha “sabbadhamme jānantenā”ti. Antosāravirahato abbhuggataṭṭhena ca naḷo viyāti naḷo, mānoti āha “vigatamānanaḷaṃ kata”nti. Khemaṃ patthethāti ettha catūhi yogehi anupaddavattā “khema”nti arahattaṃ adhippetam. Patthanā ca chandapatthanā, na taṇhāpatthanāti āha “kattukamyatāchandena arahattaṃ patthethā”ti. Pattāyeva nāma tassa pattiya na koci antarāyo. Sotthinā pāragamaṃ uddissa desanaṃ ārabhitvā khemappattiyā desanāya pariyosāpitattā yathānūsandhināva desanaṃ niṭṭhāpesīti.

Cūḷagopālakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Cūḷasaccakasuttavaṇṇanā

353. Haṃsavaṭṭakacchannenāti haṃsavaṭṭakapaṭicchannena, haṃsamaṇḍalākārenāti attho.

Vadanti etenāti vādo, maggo. Kiṃ vadanti? Uttaraṃ. Vādānaṃ satāni vādasatāni. “Nigaṇṭho pañcavādasatāni, nigaṇṭhī pañcavādasatāni”ti evaṃ nigaṇṭho ca nigaṇṭhī ca pañca pañca vādasatāni uggahetvā vicarantā. Kiriyaṭo te pucchiṃsu, liṅgato pana nigaṇṭhabhāvo ñāto. Tenāha “ahaṃ vādaṃ āropessāmi”ti.

Jagganto sammajjanādivasena. Divātaranti atidivaṃ. “Kassa pucchā, kassa vissajjanaṃ hotū”ti paribbājikāhi vutte thero āha “pucchā nāma amhākaṃ pattā”ti. Pucchā vādānaṃ pubbapakkho, yasmā tumhe vādapasutā vādābhiraṭṭā dhajaṃ paggayha vicaratha, tasmā vādānaṃ pubbapakkho amhākaṃ patto, evaṃ santepi tumhākaṃ mātugāmabhāvato pubbapakkhaṃ demāti āha “tumhe pana mātugāmā nāma paṭhamam pucchathā”ti. Tā paribbājikā ekekā aḍḍhateyyasatavādamaggaṃ pucchantiyo vādasahassaṃ pucchiṃsu. Yathā nīsitassa khaggassa kumudanālacchedane kimatthi bhāriyaṃ, evaṃ paṭisambhidāppattassa sāvakesu paññavantānaṃ aggabhāve ṭhitassa dhammasenāpatino puthujjanaparikkappitapañhavissajjane kimatthi bhāriyaṃ. Tenāha “thero khaggenā”tiādi. Tattha nijjaṭam niggaṇṭhiṃ katvāti yathā tā puna tattha jaṭam gaṇṭhiṃ kātuṃ na visahanti, tathā vijaṭetvā kathesi. Ayaṃ thero caturaṅgasamannāgate andhakāre saḥsavatṭikaṃ dīpento viya aññesaṃ avisaye andhakārabhūte pañhe pucchitamatteyeva vissajjesīti therassa paññāveyyattiyaṃ disvā sayañca antimabhavikatāya kohaññe ṭhātuṃ asakkontiyo “ettakameva, bhante, mayaṃ jānāmā”ti āhaṃsu. Therassa visayanti therassa paññāvisayaṃ.

Neva antaṃ na koṭiṃ addasaṃsūti ekanti vattabbassa bahubhāvato tassā pucchāya attho evamanto evamavasānakoṭīti na paṇṇāsu na jāniṃsu. Thero tāsāṃ ajjhāsayam olokento pabbajjāruciṃ disvā āha “idāni kiṃ karissathā”ti? Uttaritarapaññoti vādamaggapariyāyena medhāvitāya ca yādisā tāsāṃ paññā, tato uttaritarapañño.

Kathāmaggoti vādamaggo. Tasmā tehi tehi parappavādādīhi bhassam vādamaggaṃ pakārehi vadetīti bhassappavādako. Paṇḍitavādoti ahaṃ paṇḍito nipuṇo bahussutoti evaṃvādī. Yaṃ yaṃ nakkhattācārena ādisatīti nakkhattagatiyā kālaññaṇa “asukadivase candaggāho bhavissati, sūriyaggāho bhavissatī”tiādinā yaṃ yaṃ ādesaṃ bhaṇati. Sādhuladdhiko ñāṇasampattiyā sundaro. Āropitoti paṭiññāhetunidassanādidosam upari āropito vādo svāropito. Dosapadaṃ āropentena vādinā paravādimhi abhibhuyya tassa dhātukkhobhopi siyā, cittavikkhepena yena doso tena saṅkappito sampavedhitoti. Thūṇanti sarīraṃ khobhitanti katvā. Thūṇanti hi lohitapittasemhānaṃ adhivacanaṃ sabbaṅgasarīradhāraṇato. Apica thūṇapado nāma atthi kathāmaggo vādamaggaṃ gaṇhantānaṃ. Saccako pana kohaññe ṭhatvā attano vādappabhedavasena pare vimhāpento “thūṇaṃ cepāha”ntiādimāha. Sāvakānaṃ vinayaṃ nāma sikkhāpadaṃ, tañca dhammadesanā hotīti esā eva cassa anusāsanīti vinayanādimukhena sammāsambuddhassa mataṃ sāsanaṃ pucchanto saccako “kathaṃ pana, bho, assajī”tiādimāha. Athassa thero “lakkhaṇattayakathā nāma anaññaśādhāraṇā buddhāveṇikā dhammadesanā, tatra ca mayā aniccakathāya samuṭṭhāpitāya taṃ asahanto saccako tucchamānena paṭapaṭāyanto kurumāno licchavī gahetvā bhagavato santikaṃ āgamissati, athassa bhagavā vādaṃ madditvā aniccanti paṭiṭṭhapento dhammaṃ kathessati, tadā bhavissati vijahitavādo sammāpaṭipattiyā paṭiṭṭhito”ti cintetvā aniccānattalakkhaṇapaṭisaṃyuttaṃ bhagavato anusāsanaṃ dassento “evaṃ, bho, aggivessanā”tiādimāha.

Kasmā panettha dukkhalakkhaṇaṃ aggahitanti āha “thero panā”tiādi. “Upārambhassa okāso hotī”ti saṅkhepato vuttaṃ vivarituṃ “maggaphalānī”tiādi vuttaṃ. Tattha pariyāyenāti saṅkhāradukkhātāpariyāyena. Ayanti saccako. Nayidaṃ tumhākaṃ sāsanaṃ nāmāti yattha tumhe avatṭhitā, idaṃ tumhākaṃ sabbaññusāsanaṃ nāma na hoti dukkhato anissaraṇattā, atha kho mahāāghātaṇaṃ nāmetam, mahādukkhaniddiṭṭhattā pana nirayussado nāma ussanirayo nāma, tasmā natti nāma tumhākaṃ sukhāsā. Uṭṭhāyutṭhāyāti ussukkaṃ katvā, dukkhameva jīrāpentā sabbaso dukkhameva anubhavantā, āhiṇḍatha vicarathāti. Sabbamidaṃ tassa micchāparikappitameva. Kasmā? Dukkhasaccūpasañhitāyeva hettha nipariyāyakathā nāma. Tassa hi pariññatthaṃ bhagavati brahmacariyaṃ vussati. Maggaphalāni saṅkhārabhāvena “yadaniccaṃ, taṃ dukkha”nti pariyāyato dukkhaṃ, na nipariyāyato. Tenāha “tasmā”tiādi. Sotum ayuttaṃ micchāvādattāti adhippāyo.

354. Saha atthānusāsanaṃ agāranti sandhāgāraṃ, rājakulānaṃ santhāpanaagāranti sandhāgāraṃ, tasmim santhāgāreti attho. Ekasmim kāle tādise kāle rājakiccānaṃ santhānamettha vicārentīti sandhāgāraṃ, tasmim santhāgāretipi attho. Paṭiṭṭhitanti “aniccaṃ anattā”ti ca paṭiññātaṃ. Idāneva piṭṭhiṃ parivattentoti bhagavato nalāṭaṃ anoloketvā vimukhabhāvaṃ āpajjanto. Surāghareti surāsampādakagehe. Piṭṭhakilañjanti piṭṭhaṭhapanakiḷaṇjaṃ. Vālanti caṅgavāraṃ. Sāṇasāṭakakaraṇatthanti sāṇasāṭakaṃ karonti etenāti sāṇasāṭakakaraṇaṃ, suttaṃ, tadatthaṃ. Sāṇavākā etesu santīti sāṇavākā, sāṇadaṇḍā. Te gahetvā sāṇānaṃ dhovanasadisam kīḷitajātaṃ yathā “uddālapupphabhañjikā, sāṇabhañjikā”ti ca. Kiṃ so bhavamānoti kīdiso hutvā so bhavamāno, kiṃ honto loke aggapuggalassa sammāsambuddhassa vādāropanaṃ nāma tato uttaritarasūraguṇo eva yakkhādibhāvena so bhavamāno abhisambhuṇeyya. Ayaṃ pana appānubhāvatāya pisācarūpo kiṃ ettakaṃ kālaṃ niddāyanto ajja pabujjhitvā evaṃ vadatīti adhippāyo. Tenāha “kiṃ yakkho”tiādi.

355. Mahāmajjhanhikasamayeti mahati majjhanhikakāle, gaganamajjhe sūriyagatavelāya. Divāpadhānikā padhānānuyuñjakā. Vattaṃ dassetvāti pacchābhattaṃ divāvihārūpagamanato pubbe kātabbavattaṃ dassetvā paṭipajjitvā. Bhagavantaṃ dassentoti bhagavati gāravabahumānaṃ vibhāvento ubho hatthe kamalamakulākāre katvā ukkhippa bhagavantaṃ dassento.

Taṃ sandhāyāti taṃ aparicchinnaṇaṇaṃ sandhāya evaṃ “mahatiyā licchaviṇṇasāyā”ti vuttaṃ. Kiṃ sīsena bhūmiṃ paharanteneva vandanā katā hoti? Kerāṭikāti saṭhā. Mocentāti bhikkhādānato mocentā. Avakkhittamattikāpiṇḍo viyāti heṭṭhākhittamattikāpiṇḍo viya. Yattha katthacīti attano anurūpaṃ vacanaṃ asallapento yattha katthaci.

356. Dissati “idaṃ imassa phala”nti apadissati etenāti deso, kāraṇaṃ, tadeva tassa pavattiṭṭhānatāya okāsoti āha “kañcideva desanti kañci okāsaṃ kiñci kāraṇa”nti. Okāso ṭhānanti ca kāraṇaṃ vuccati “atṭhānametaṃ anavakāso”tiādīsu. Yadākaṅkhasīti na vadanti anavasesadhammavisayattā paṭiññāya. Tumhanti tumhākaṃ. Yakkha...pe... paribbājakānanti ettha “pucchāvuso, yadākaṅkhasī”tiādīni pucchāvacanāni yathākkamaṃ yojetabbāni.

Ñatvā sayamaṃ lokamimaṃ parañcāti idaṃ mahāsatto nirayaṃ saggañca tesamaṃ paccakkhato dassetvā āha.

Taggha te ahamakkhissaṃ, yathāpi kusalo tathāti yathā pakārena sukusalo sabbaññū jānāti katheti, tathā ahaṃ kathessāmi. Tassa pana kāraṇaṃ akāraṇaṇca avijānanto rājānaṃ karotu vā mā vā, ahaṃ pana te akkhissāmīti āha “rājā ca kho...pe... na vā”ti.

Kathitanīyāmeneva kathentoti teparivaṭṭakathāya dukkhalakkhaṇampesa kathessati, idha pana aññathā sāvakena assajinā kathitaṃ, aññathā samaṇena gotamenāti vacanokāsapariharaṇatthaṃ dukkhalakkhaṇaṃ anāmasitvā therena kathitanīyāmeneva aniccānattalakkhaṇameva kathentena bhagavatā - “rūpaṃ anattā yāva viññāṇaṃ anattā”ti vutte saccako taṃ asampaṭicchanto upamāya atthañāpane upamāpamāṇaṃ yathā “go viya gavayo”ti attānaṃ upameyyaṃ katvā upamāpamāṇena paṭiṭṭhāpetukāmo āha “upamā maṃ, bho gotama, paṭibhātī”ti, upamaṃ te karissāmi, upamāyapidhekacce viññū purisā bhāsitaṃ atthaṃ ājānantīti adhippāyo. Bhagavā upamāsatena, aññena vāpi pamāṇena tava attā paṭiṭṭhāpetuṃ na labbhā attano viya pamāṇassapi anupalabbhanatoti āha “paṭibhātu taṃ aggivessaṇā”ti. Yathā hi attā nāma koci paramatthato na upalabbhati ekaṃsena anupaladdhito, evassa ñāpakapuggalaṃ pamāṇampi na upalabbhati. Tenāha “āhara taṃ upamaṃ vissattho”ti, na tena tava attavādo paṭiṭṭhaṃ labhatīti adhippāyo.

Yaṃ diṭṭhaṃ kāyikaṃ vā puññāpuññaṃ purisapuggale upalabbhati, tena viññāyati rūpattāyaṃ purisapuggalo, tathā yaṃ diṭṭhaṃ sukhadukkhapaṭisaṃvedanaṃ purisapuggale upalabbhati, yaṃ diṭṭhaṃ nīlādisañjānaṃ, yaṃ diṭṭhaṃ rajjanadussanādi, yaṃ diṭṭhaṃ ārammaṇapaṭivijānaṃ purisapuggale upalabbhati, tena viññāyati viññāṇattāyaṃ purisapuggaloti. Evaṃ rūpādilakkhaṇo attā tattha tattha kāye kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākaṃ sukhadukkhaṃ paṭisaṃvedeti, evaṇcetaṃ sampācicchitabbhaṃ, aññathā kammaphalasambandho na yujjeyyāti imamatthaṃ dassento “iminā kiṃ dīpetī”tiādīmāha. Tattha teti sattā. Paṭiṭṭhāyāti nissāya. “Rūpattāyaṃ purisapuggalo”tiādīnā rūpādidhamme “attā”ti vatvā puna “rūpe paṭiṭṭhāyā”tiādīṃ vadanto ayaṃ nigaṇṭho attano vādaṃ bhindati paṭiṭṭhānassa, paṭiṭṭhāyakassa ca abhedadīpanato. Rūpādayo vedanādisabhāvā attā

tannissayena puññādikiriyāsamupaladdhito idha yaṃ nissāya puññādikiriyā samupalabbhati, te rūpādayo sattasaññitā attasabhāvā diṭṭhā yathā taṃ devatādīsu, ye pana sattasaññitā tato aññe asattasabhāvā diṭṭhā yathā taṃ kaṭṭhakaliṅgarādīsūti evaṃ sādhetabbaṃ atthaṃ sahetuṃ katvā dassento nigaṇṭho nidassanaṃ ānesīti āha “ativiya sakāraṇaṃ katvā upamaṃ āharī”ti. Tassa pana “balakaraṇīyā”ti vuttapurisappayogā viya bījagāmaḥbhūtagāmāpi saṃjīvā evāti laddhīti te sadisūdāharaṇabhāvena vuttāti daṭṭhabbaṃ. Sace pana ye jīvassa ādhāraṇabhāvena sahiteṇa pavattetabbabhāvena sallakkhetabbā, te saṃjīvāti icchitā, na kevalena pavattetabbabhāvena. Evaṃ sati “balakaraṇīyā kammantā”ti vadantena visadisūdāharaṇabhāvena upanītanti daṭṭhabbaṃ.

Samattho nāma natthi attavādabhañjanassa anattatāpatiṭṭhāpanassa ca sugatāveṇikattā. Yaṃ panetarahi sāsānikā yathāsatti tadubhayaṃ karonti, taṃ buddhehi dinnanaye ṭhatvā tesāṃ desanānusārato. Nivattetvāti nīharitvā, visuṃ katvāti attho. Sakalaṃ vesālīnti sabbavesālīvāsinaṃ janaṃ nissayūpacārena nissitaṃ vadati yathā “gāmo āgato”ti. Saṃvattitvāti sampiṇḍitvā, ekajjhaṃ gahetvāti attho.

357. Patiṭṭhapetvāti yathā taṃ vādaṃ na avajānāti, evaṃ paṭiññaṃ kāretvāti attho. Ghāti-saddo hiṃsanattho, tato ca saddavidū arahatthaṃ tāya-saddaṃ uppādetvā ghātetāyanti rūpasiddhiṃ icchantīti āha “ghātāraha”nti. Jāpetāyantiādīsūpi eseṇa nayo. Vattituṇca maraḥatīti ma-kāro padasandhikaro. Visesetvā dīpetīti “vattati”icceva avatvā “vattituṇca maraḥatī”ti dutiyena padena bhagavatā vuttaṃ visesetvā dīpeti.

Pāsādikaṃ abhirūpanti abhimatarūpasampannaṃ sabbāvayavaṃ. Tato eva susajjitaṃ sabbakālaṃ suṭṭhu sajjitākārameva. Evaṃvidhanti yādisaṃ sandhāya vuttaṃ, taṃ dasseti “dubbaṇṇa”ntiādinā. Imasmiṃ ṭhāneti “vattati te tasmīṃ rūpe vaso”ti etasmiṃ kāraṇaggahaṇe. Kāraṇañhetuṃ bhagavatā gahitaṃ “vattati...pe... mā aho”ti. Tenetaṃ dasseti rūpaṃ anattā avasavattanato, yañhi vase na vattati, taṃ anattakameva diṭṭhaṃ yathā taṃ sampatti. Vādanti dosaṃ niggahaṃ āropessati. Sattadhā muddhā phalatīti sahadhammikasākacchāhi tathāgate, pucchante abyākaraṇena vihesāya kayiramānattā tatiye vāre dhammatāvasena vihesakassa sattadhā muddhā phalati yathā taṃ sabbaññupaṭiññāya bhagavato sammukhabhāvūpagamane. Vajirapāṇi pana kasmā ṭhito hotīti? Bhagavā viya anukampamāno mahantaṃ bhayānakaṃ rūpaṃ māpetvā tāsetvā imaṃ diṭṭhiṃ vissajjāpemiṃ tassa purato ākāse vajiraṃ āharanto tiṭṭhati, na muddhaṃ phāletukāmo. Na hi bhagavato purato kassaci anattho nāma hoti. Yasmā pana bhagavā ekaṃsato sahadhammikaṃ pañhaṃ pucchati, tasmā aṭṭhakathāyaṃ “pucchite”icceva vuttaṃ.

Ādittanti dippamaṇaṃ. Akkhināsādīnīti ādi-saddena eḷakasāsasadisakesamassuādīnaṃ saṅgaṇhāti. “Diṭṭhivissajjāpanattha”nti vatvā nayidaṃ yadicchāvasena āgamaṇaṃ, atha kho ādito mahābrahmānaṃ purato katvā attanā katapaṭiññāvasenāti dassento “apicā”tiādimāha. Nti vajirapāṇiṃ. Taṃ saccakassa paṭiññāya parivattanakāraṇaṃ. Aññepi nu khotiādi saccakassa vīmaṃsakabhāvadassanaṃ. Avīmaṃsakena hi taṃ disvā mahāyakkhoti vadeyya, tenassa asāruppaṃ siyā, ayaṃ pana aññesaṃ abhītabhāvaṃ upadhāretvā “addhāme yakkhaṃ na passanti, tasmā mayhameva bhayaṃ uppanna”nti tīretvā yuttappattavasena paṭipajji.

358. Upadhāretvāti byākātabbamatthaṃ sallakkhetvā. Eseva nayoti saṅkhāravīṇṇāṇesupi saṅṇāya viya nayoti attho. Vuttavipariyāyenāti “akusalā dukkhā vedanā mā ahoṣi, akusalā domanassasampayuttā saṅṇā mā ahoṣi”tiādinā nayena attho veditabbo. Sappadaṭṭhavisanti sabbasattānaṃ sappadaṭṭhaṭṭhāne sarīrapadese patitaṃ viṣaṃ. Allīnoti saṃsiliṭṭho. Upagatoti na apagato. Ajjhositoti gilitvā pariniṭṭhapetvā ṭhito. Parito jāneyyāti samantato sabbaso kiñcapi asesetvā jāneyya. Parikkhepetvāti āyatiṃ anuppattidhammatāpādanavasena sabbaso khepetvā. Tathābhūto cassa khayavayaṃ upaneti nāmāti āha “khayaṃ vayaṃ anuppādaṃ upanetvā”ti.

359. Attano vādassa asārabhāvato, yathāparikkappitassa vā sārassa abhāvato antosāravirahito ritto. Vipparikkanti diṭṭhiyā sīlācārassa ca vasena virūpaṭaṃ sāparādhaṭaṃ sāvajjataṃ tesāṃ upari āropetvā. Sinnapattoti tanukapatto. Vipparikkanti vipphāṭitaṃ.

Asārakarukkhaparicitoti palāsādiasārarukkhakoṭṭane kataparicayo. Thaddhabhāvanti vipakkabhāvaṃ, tikkhabhāvanti attho. Natthīti sadā natthīti na vattabbaṃ. Parisaṭṭi catuparisamajjhe. Tathā hi “gaṇṭhikaṃ paṭimuñcitvā paṭicchannasarīrā”ti vuttaṃ. Yantāruḷhassa viyāti byākaraṇatthaṃ vāyamaṃyantaṃ āruḷhassa viya.

360. Diṭṭhivissūkanīti diṭṭhikiñcakāni. Diṭṭhisāñcaritānīti diṭṭhitāṇāni. Diṭṭhivipphanditānīti diṭṭhiinījitaṇi. Tesāṃ adhippāyaṃ ṇatvāti tesāṃ licchavikumārānaṃ inījiteneva ajjhāsayāṃ jānitvā. Tenāha “ime”tiādi.

361. Yasmiṃ adhigate puggalo satthusāsane visārado hoti parehi asaṃhāriyo, taṃ ṇāṇaṃ visāradassa bhāvoti katvā vesārajanti āha “vesārajappattoti ṇāṇappatto”ti. Tato evamassa na paro pacceṭabbo etassa atthīti aparappaccayo. Na paro pattiyo saddahātabbo etassa atthīti aparappattiyo. Kāmaṃ saccako sekkhabhūmi asekkhabhūmiti idaṃ sāsanaṇvohāraṃ na jānāti. Passatīti pana dassanakiriyāya vipparakatabhāvassa vuttattā “na ettāvatā bhikkhukiccaṃ pariyosita”nti añṇāsi, tasmā puna “kittāvatā paṇā”ti pucchāṃ ārabhi. Tena vuttaṃ “passatīti vuttattā”tiādi.

Yathābhūtaṃ passatīti dassanaṃ, viṣiṭṭhaṭṭhena anuttariyaṃ, dassanameva anuttariyanti dassanānuttariyaṃ, dassanesu vā anuttariyaṃ dassanānuttariyaṃ. Lokiyapaṇṇāti cettha vipassanāpaṇṇā veditabbā. Sā hi sabbalokiyapaṇṇāhi viṣiṭṭhaṭṭhena “anuttarā”ti vuttā. Lokiyapaṭipadānuttariyesupi eseṇa nayo. Idāni nipariyāyatova tividdhampi anuttariyaṃ dassetaṃ “suddhalokuttaramēvā”tiādi vuttaṃ. Satipi sabbesampi lokuttaradhammānaṃ anuttarabhāve ukkaṭṭhaniddesena aggamaṃgappaṇṇā tato uttaritarassa abhāvato dassanānuttariyaṃ. Tenāha “arahattamaṃgagassammādiṭṭhī”ti. Sesāni maggaṃgānīti sesāni arahattamaṃgagāni. Tāni hi matthakappattāni nibbānaṃgāminī paṭipadāti. Aggaṃphalavimuttīti aggaṃmaggaṃ phalavimutti arahattaphalaṃ. Khīṇāsavaṃsāti sabbaso khīyaṃānāsavaṃsa. Nibbānaṃdassananti aggaṃmaggaṃsammādiṭṭhiyā sacchikiriyābhisamaṃyamaṃha. Tattha maggaṃgānīti aṭṭha maggaṃgāni. Catusaccantaṃgadhattā sabbassa ṇeyyadhammaṃsa “cattāri saccāni buddho”ti vuttaṃ. Saccānugaṭasammohaṃviddhammaṃsaneneva hi bhagavato sabbaso ṇeyyāvaraṇappaṇānaṃ. Nibbiseṇanti niruddhakilesaviseṇaṃ.

362. Dhamasīti anuddhammaṃsanasilā. Anupahatanti avikkhittaṃ. Sakalanti anūnaṃ. Kāyaṃganti kāyameṇa aṃganti vadanti, kāyasaṅkhātaṃ aṃgaṃ sīsādiavayaṇvanti attho. Tathā “hotu, sādhu”ti evamidaṃ vācāya avayaṇvo vācāṃganti.

363. Āharantīti abhiharanti. Puññanti puññaphalasaṅkhāto ānubhāvo. Puññaphalampi hi uttarapadalopena “puñña”nti vuccati - “kusalānaṃ, bhikkhave, dhammānaṃ samādānāhetu evamidaṃ puññaṃ pavaḍḍhatī”tiādīsu. Tenāha “āyatiṃ vipākakkhandhā”ti. Puññamahīti mahati puññaphalavibhūti setacchattamakuṭṭacāmarādi. Tena vuttaṃ “vipākakkhandhānaṃyeva parivāro”ti. Licchavīhi pesitena khādanīyabhojanīyena samaṇo gotamo sasāvakaśaṅgho mayā parivisito, tasmā licchavīnameva taṃ puññaṃ hotīti. Tenāha “taṃ dāyakānaṃ sukhāya hotū”ti. Yasmā pana bhagavato bhikkhusaṅghassa ca saccakena dānaṃ dinnaṃ, na licchavīhi, tasmā bhagavā saccakassa satīṃ parivattento “yaṃ kho”tiādīmāha. Tena vuttaṃ “iti bhagavā”tiādi. Nigaṇṭhassa matena vināyevāti saccakassa cittaena vinā eva tassa dakkhiṇaṃ khettagataṃ katvā dasseti. Tenāha “attano dinnaṃ dakkhiṇaṃ...pe... niyyātesī”ti.

Cūḷasaccakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Mahāsaccakasuttavaṇṇanā

364. Ekaṃ samayaṃ bhagavā vesāliyaṃ viharatīti iminā tadā bhagavato vesāliyaṃ nivāsaparicchinnā pubbaṇhādibhedo sabbo samayo sādharmaṇato gahito, tathā tena kho pana samayenāti ca iminā. Pubbaṇhasamayanti pana iminā tabbiseso, yo bhikkhācārattāya paccavekkhaṇakālo. Aṭṭhakathāyaṃ pana “tīhi padehi ekova samayo vutto”ti vuttaṃ visesassa sāmāññantogadhattā. Mukhadhovanassa pubbakālakiriyābhāvasāmaññato vuttaṃ “mukhaṃ dhovivā”ti. Mukhaṃ dhovivā eva hi vāsadhuro ce, velaṃ sallakkhetvā yathāciṇṇaṃ bhāvanānuyogaṃ, ganthadhuro ce, ganthapariyaye katipaye nisajjavāre anuyujjivā pattacīvaraṃ ādāya vitakkamāḷaṃ upagacchati.

Kāraṇaṃ yuttaṃ, anucchavikanti attho. Pubbe yathācintitaṃ pañhaṃ apucchitvā aññaṃ pucchanto maggaṃ ṭhapetvā ummaggaṃ parivattento viya hotīti āha “passena tāva pariharanto”ti.

365. Ūrukkhambhopi nāma bhavissatīti ettha nāma-saddo vimhayatthoti katvā vuttaṃ “vimhayatthavasenā”tiādi. “Andho nāma pabbataṃ abhiruhissatī”tiādīsu viya vimhayavācīsaddayogena hi “bhavissatī”ti anāgatavacanaṃ. Kāyanvayanti kāyānugataṃ. “Ayampi kho kāyo evaṃdhammo evaṃbhāvī evaṃanattito”tiādīnā kāyassa asubhāniccāditāya anupassanā kāyabhāvanāti āha “kāyabhāvanāti pana vipassanā vuccatī”ti. Anāgatarūpanti abhīte atthe anāgatasaddāropanaṃ anāgatappayogo na sameti. Atthopīti “ūrukkhambhopi nāma bhavissatī”ti vuttaatthopi na sameti. Ayanti attakilamathānuyogo. Tesanti nigaṇṭhānaṃ.

366. Attano adhippetakāyabhāvanaṃ vitthārento vitthārato dassento ye taṃ anuyuttā, te nāmagottato vibhāvento “nando vaccho”tiādīmāha. Kiliṭṭhatapānanti kāyassa kilesanatapānaṃ puggalānaṃ. Jātamedanti medabhāvāpattivasena uppannamedaṃ. Purimaṃ pahāyāti kālāparicchedena anāhāraappāhāratādivasena kāyassa apacinanaṃ khedanaṃ pariccajivā. Kāyabhāvanā pana na paññāyātīti niyamaṃ paramatthato kāyabhāvanāpi tava ñāṇena na ñāyati, sesatopi na dissati.

367. Imasmiṃ pana ṭhāneti “kāyabhāvanampi kho tvaṃ, aggivessana, na aññāsi, kuto pana tvaṃ cittabhāvanaṃ jānissasī”ti imasmiṃ ṭhāne. Tathā “yo tvaṃ evaṃ oḷārikaṃ dubbalaṃ kāyabhāvanaṃ na jānāsi, so tvaṃ kuto santasukhumaṃ

cittabhāvanam jānissasī”ti etasmiṃ atthavaṇṇanāṭhāne. Abuddhavadanāya nāmetam padanti kāyabhāvanāsaññitavipassanāto cittabhāvanā santā, vipassanā pana pādaḥkajjhānato oḷārikā ceva dubbalā cāti ayaṇca etassa padassa attho.

“Abuddhavadanāya nāmetam vadanaṃ siyā”ti vatvā therō pakkamituṃ ārabhati. Atha naṃ mahāsīvattthero “vipassanā nāmesā na ādito subrūhitā balavatī tikkhā visadā hoti, tasmā taruṇavasenāyamatto veditabbo”ti dassento “dissati, bhikkhave”ti suttapadaṃ āhari. Tattha ādānanti paṭisandhi. Nikkhepananti cuti. Oḷārikanti arūpadhammehi duṭṭhullabhāvattā oḷārikaṃ. Kāyanti catusantatirūpasamūhabhūtaṃ kāyaṃ. Oḷārikanti bhāvanapūṃsakaniddeso, oḷārikākārenāti attho. Teneva vuttaṃ “ādānampi nikkhepanampī”ti.

368. Sukhasārāgena samannāgatoti sukhavedanāya balavatararāgena samaṅgibhūto. Paṭṭhāne paṭisiddhā avacaneneva. Tasmāti sukhe ṭhite eva dukkhassānuppajjanato. Evaṃ vuttanti “sukhāya vedanāya nirodhā uppajjati dukkhā vedanā”ti evaṃ vuttaṃ, na anantarāva uppajjanato. Khepetvāti kusalāni khepetvā. Gaṇhitvā attano eva okāsaṃ gahetvā. Ubbatopakkhaṃ hutvāti “kadāci sukhavedanā, kadāci dukkhavedanā”ti pakkhadvayavasena vedanā cittassa pariyādāya hoti yathākkamaṃ abhāvitakāyassa abhāvitacittassa.

369. Vipassanā ca sukhasa paccaṇikāti sukkhaviṇṇasakassādikammikassa mahābhūtapariggahādikāle bahi cittacāraṃ nisedhetvā kammaṭṭhāne eva satim saṃharantassa aladdhassādaṃ kāyasukhaṃ na vindati, sambādhe vaje sanniruddho gogaṇo viya vihaññati vipphandati, accāsannahetukañca sarīre dukkhaṃ uppajjateva. Tena vuttaṃ “dukkhassa āsanna”ti. Tenāha “vipassanaṃ paṭṭhapetvā”tiādi. Addhāne gacchante gacchanteti mahābhūtapariggahādivasena kāle gacchante. Tattha tatthāti tasmim tasmim sarīrapadesa. Dukkhaṃ dūrāpagataṃ hoti samāpattibalena vikkhambhitattā appanābhāvato. Anappakaṃ vipulaṃ. Sukhanti jhānasukhaṃ. Okkamatīti jhānasamuttāhānapaṇītarūpavasena rūpakāyaṃ anupavisati, nāmakāyokkamaṇe vattabbameva natthi. Kāyapassaddhikammikassapi sammasanabhāvanā paṭṭhapetvā nisinnassa kassaci āditova kāyakilamathacittupaghātāpi sambhavanti, samādhissa pana apaccaṇikattā siniddhabhāvato ca na sukkhaviṇṇasā viya sukhasa vipaccaṇiko, anukkamaṇa ca dukkhaṃ vikkhambhetīti āha “yathā samādhī”ti. Yathā samādhī, vipassanāya panetaṃ natthīti āha “na ca tathā vipassanā”ti. Tena vuttanti yasmā vipassanā sukhasa paccaṇikā, sā ca kāyabhāvanā, tena vuttaṃ “uppannāpi sukhā vedanā cittaṃ na pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā kāyassā”ti. Tathā yasmā samādhī dukkhassa paccaṇiko, so ca cittabhāvanā, tena vuttaṃ “uppannāpi dukkhā vedanā cittaṃ na pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā cittassā”ti yojanā.

370. Guṇe ghaṭṭetvāti apadesena vinā samīpameva netvā. Taṃ vata mama cittaṃ uppannā sukhā vedanā pariyādāya ṭhassatīti netam ṭhānaṃ vijjatīti yojanā.

371. Kiṃ na bhavissati, sukhāpi dukkhāpi vedanā yathāpaccayaṃ uppajjatevāti attho. Tamatthanti sukhadukkhavedanānaṃ uppattiyā attano cittassa anabhibhavanīyatasaṅkhātāṃ atthaṃ. Tattha tāva pāsārāsīsutte bodhipallaṅke nisajjā “tattheva nisīdi”nti vuttā. Idha mahāsaccakasutte dukkarakārikāya dukkaracaraṇe nisajjā “tattheva nisīdi”nti vuttā.

374. Chandakaraṇavasenāti taṇhāyanavasenāti attho. Sinehakarāṇavasenāti sinehanavasena. Mucchākaraṇavasenāti mohanavasena pamādāpādanena. Vipāsākaraṇavasenāti pātukamyatāvasena. Anudahanavasenāti rāgagginā anudahanavasena. Lokuttaramaggavevacanameva vaṭṭanissaraṇassa adhippetattā.

Allaggahaṇena kilesānaṃ asamucchinnabhāvaṃ dasseti, sasnehaggahaṇena avikkhambhitabhāvaṃ, uduke pakkhittabhāvaggahaṇena samudācārāvatthaṃ, udumbarakaṭṭhaggahaṇena attabhāvassa asārakattaṃ. Imināva nayanāti “allaṃ udumbarakaṭṭha”ntiadinā vuttanayena. Saputtabhariyapabbajjāyāti puttabhariyehi saddhiṃ kataparibbājakapabbajjāvasena veditabbā. Kuṭṭicakabahūdakahaṃsa-paramahaṃsādibhedā brāhmaṇapabbajjā.

376. Kutopi imassa āposineho natthīti koḷāpaṃ. Tenāha “chinnasinehaṃ nirāpa”nti. Koḷanti vā sukkhakaliṅgaram vuccati, koḷaṃ koḷabhāvaṃ āpannanti koḷāpaṃ. Paṭipannassa upakkamamahattanissitatā pakatiyā kilesehi anabhibhūtatāya. Atintatā paṭipakkhabhāvanāya. Tathā hi sukkhakoḷāpabhāvo, ārakā udakā thale nikkhittabhāvo ca nidassito. Opakkamikāhīti kilesaatiniggaṇhanupakkamappabhavāhi. Vedanāhīti paṭipattivedanāhi. Dukkhaṃ paṭipadā hi idhādhippetā.

377. Kiṃ pana na samattho, yato evaṃ parehi cintitumpi asakkuṇeyyaṃ dukkaracariyaṃ chabbassāni akāsīti adhippāyo. Katvāpi akatvāpi samatthova kāraṇassa nipphannattā. “Yathāpi sabbesampi kho bodhisattānaṃ carimabhava antamaso sattāhamattampi dhammatāvasena dukkaracariyā hotiyeva, evaṃ bhagavā samattho dukkaracariyaṃ kātuṃ, evaṃ na naṃ akāsi, na pana tāya buddho jāto, atha kho majjhimāya eva paṭipattiyā”ti tassā byatirekamukhena sadevakassa lokassa bodhāya amaggabhāvadīpanatthaṃ, imassa pana bhagavato kammavipākavasena chabbassāni dukkaracariyā ahoṣi. Vuttañhetaṃ -

“Avacāhaṃ jotipālo, kassapaṃ sugataṃ tadā;
Kuto nu bodhi muṇḍassa, bodhi paramadullabhā.

Tena kammavipākena, acariṃ dukkaraṃ bahuṃ;
Chabbassānuruvelāyaṃ, tato bodhimapāpuṇiṃ.

Nāhaṃ etena maggena, pāpuṇiṃ bodhimuttamaṃ;
Kumaggena gavesissaṃ, pubbakammaṃ vārito”ti.

Dukkaracariyāya bodhāya amaggabhāvadassanattathaṃ dukkaracariyaṃ akāsīti keci. Atha vā lokanāthassa attano parakkamasampattidassanattāya dukkaracariyā. Paṇītādhimuttiyā hi paramukkamaṃ sagatabhāvato abhinīhārānurūpaṃ sambodhiyaṃ tibbachandatāya sikhāppattiyā tadatthaṃ īdisampi nāma dukkaracariyaṃ akāsīti loke attano vīriyānubhāvaṃ vibhāvetuṃ - “so ca me pacchā pītisomanassāvaho bhavissatī”ti lokanātho dukkaracariyaṃ akāsi. Tenāha “sadevakassa lokassā”tiādi. Tattha vīriyanimmathanaguṇoti vīriyassa saṃvaḍḍhanasampādanaguṇo. Yathāvuttamatthaṃ upamāya vibhāvetuṃ “pāsāde”tiādi vuttaṃ. Saṅgāme dve tayo sampahāreti dvikkhattuṃ tikkhattuṃ vā parasenāya pahārapayoge. Padhānavīriyanti sammappadhānehi āsevanavīriyaṃ, sabbaṃ vā pubbabhāgavīriyaṃ.

Abhidantanti abhibhavanadantaṃ, uparidantanti attho. Tenāha “uparidanta”nti. So hi itaraṃ musalaṃ viya udukkhalaṃ visesato kassaci khādanakāle abhibhuyya vattati.

Kusalacittenti nāti balavasammāsaṅkappayuttena kusalacittena. Akusalacittanti kāmavitakkādisahitaṃ akusalacittaṃ. Akusalacittassa pavattitum appadānaṃ niggaho. Taṃtaṃpaṭikkhepavasena vinodanaṃ abhinippīlanaṃ. Vīriyatāpena vikkhambhanaṃ abhisantāpanaṃ. Sadarathoti saparīlāho. Padhānenāti padahanena, kāyassa kilamathuppādakena vīriyenāti attho. Viddhassāti tudassa. Satoti samānassa.

378. Sīsaveṭṭhananti sīsaṃ rajjuyā bandhitvā daṇḍakena parivattakaveṭṭhanaṃ. Arahanto nāma evarūpā hontīti iminā yathāyaṃ, evaṃ visaññībhūtāpi hutvā viharantīti dasseti. Tenāha “matakasadisā”ti, vedanāppattā viya hontīti attho. Supinappaṭiggahaṇato paṭṭhāyāti paṭisandhiggahaṇe setavāraṇasupinaṃ passitvā brāhmaṇehi byākatakālato paṭṭhāya.

379. Dhammasarīrassa arogabhāvena sādhiṭi marisanīyoti māriso, piyāyanavacanametam. Tenāha “sampiyyāyamānā”tiādi. Ajajjiti evaṃ abhuñjitaṃ bhakārassa jakārādesaṃ katvā. Tenāha “abhojana”nti. Evaṃ mā karitthāti “lomakūpehi ajjhohāressāma anuppavesessāmā”ti yathā tumhehi vuttaṃ, evaṃ mā karittha. Kasmā? Yāpessāmahanti ahañca yāvadattam āhāramattaṃ bhuñjanto yathā yāpessāmi, evaṃ āhāraṃ paṭisevissāmi.

380-381. Etāva paramanti ettakaṃ paramaṃ, na ito paraṃ opakkamikadukkhavedanāvediyanaṃ atthīti attho. Rañño gahetabbanaṅgalato aññāni sandhāya “ekena ūna”nti vuttaṃ. Taṃ suvaṇṇaparikkhataṃ, itarāni rajataparikkhataṃ. Tenāha “amaccā ekenūnaatṭhasatarajatanāṅgalāni”ti. Ālārudakasamāgame laddhajjhānāni vaṭṭapādakāni, ānāpānasamādhī pana kāyagatāsati pariyāpannattā sabbesañca bodhisattānaṃ vipassanāpādakattā “bodhāya maggo”ti vutto. Bujjhanatṭhāyāti catunnaṃ ariyasaccānaṃ, sabbasseva vā ñeyyadhammassa abhisambujjhanāya. Satiyā anussaraṇakaviññāṇaṃ satānusāriviññāṇaṃ. Kassā pana satiyāti taṃ dassetum “nayida”ntiādi vuttaṃ.

382. Paccupaṭṭhitāti taṃtaṃvattakaraṇavasena patiupaṭṭhitā upaṭṭhāyakā. Tenāha “paṇṇasālā”tiādi. Paccayabāhullikoti paccayānaṃ bāhullāya paṭipanno. Āvattoti pubbe paccayagedhappahānāya paṭipanno, idāni tato paṭinivatto. Tenāha “rasagiddho...pe... āvatto”ti. Dhammaniyāmenāti dhammatāya. Tameva dhammataṃ dassetum “bodhisattassā”tiādimāha. Bārāṇasimeva tatthāpi ca sabbabuddhānaṃ avijahitadhammacakkapavattanaṭṭhānameva agamaṃsu. Pañcavaggiyā kira visākhamaśassa addhamāsiyaṃ gatā. Tenāha “tesu gatesu aḍḍhamāsaṃ kāyavivekaṃ labhitvā”ti.

387. “Addhābhoto gotamassa sāvakaścittabhāvanānuyogamanuyuttā viharanti, no kāyabhāvana”nti imaṃ sandhāya “ekaṃ pañhaṃ pucchi”nti. Imaṃ dhammadesananti “abhijānāmi kho panāha”ntiādikaṃ dhammadesanaṃ. Asallīno taṇhādiṭṭhikilesānaṃ samucchinattā tehi sabbaso na litto. Anupalittoti tasseeva vevacanaṃ taṇhānandiyā abhāvena. Gocarajjhataṃevāti gocarajjhataṃsaññite phalasamāpattiyā ārammaṇe, nibbāneti attho. Yaṃ sandhāya pāliyaṃ “purimasmiṃ samādhinimittē”ti vuttaṃ sannisīdāpemi phalasamāpattisamādhinā accantasamādhānavasena cittaṃ sammadeva nisīdāpemi. Pubbābhogenāti samāpajjanato pubbe pavattaābhogena. Paricchinditvāti samāpajjanakkhaṇaṃ paricchinditvā. Tenāha “sādhukāra...pe... avicchinneyevā”ti. Evamassa paricchinna-kālasamāpajjanaṃ yathāparicchinna-kālaṃ vuṭṭhānañca buddhānaṃ na

bhāriyaṃ vasībhāvassa tathāsuppaṇṇabhāvatoti dassento āha “buddhānaṃ hī”tiādi. Dhammasappaṭiggāhakānaṃ assāsavāre vā. Tadā hi desiyamānaṃ dhammaṃ upadhāretuṃ na sakkonti, tasmā tasmaṃ khaṇe desitadesanā niratthakā siyā. Na hi buddhānaṃ niratthakā kiriyā atthi.

Okappaṇiyametanti “tassā eva kathāyā”tiādinā vuttaṃ ativiya acchariyagataṃ atṭhuppattiṃ sutvā īdisi paṭipatti sammāsambuddhasseva hotīti upavādasena vadati, na sabhāvena. Tenāha “satthari pasādamattampi na uppanna”nti. Kāyadarathoti paccayavisesavasena rūpakāyassa parissamākāro. Upādinnaketi indriyabaddhe. Anupādinnaṃ anindriyabaddhe. Vikasanti sūriyasmisamphassena. Tadabhāvena makulāni honti. Kesañci tintinikādirukkhānaṃ. Patilīyanti nissayarūpadhammaavipphārikatāya. Arūpadhammatāya pañcaviññāṇānañceva kiriyāmayaviññāṇānañca appavattisaññitā avipphārikatā hoti, yattha niddāsamaññā. Tenāha “darathavasena bhavaṅgasotañca idha niddāti adhippeta”nti. Tattha darathavasenaṃ darathavaseneva, na thinamiddhavasenaṃ avadhāraṇaṃ avadhāraṇaphalañca niddhāretabbaṃ. Taṃ sandhāyāti kāyassa darathasaṅkhātasaṃragilānaṃ hetukaṃ niddaṃ sandhāya. Saṃragilānañca bhagavato natthīti na sakkā vuttuṃ “piṭṭhi me āgilāyati”ti vacanato. Sammohavīhārasmiṃti paccatte etaṃ bhummaṃvacananti āha “sammohavīhāroti vadanti”ti, sammohavīhārasmiṃ vā pariyāpannaṃ etaṃ vadanti, yadidaṃ divā niddokkamananti yojanā.

389. Upanītehiṃti dosamaggaṃ nindāpathaṃ upanītehi. Abhinanditvāti sampiyāyitvā. Tenāha “cittena sampāṭicchanta”ti. Anumoditvāti “sādhū sādhū”ti desanāya thomanavasena anumoditvā. Tenāha “vācāyapi pasamsanto”ti. Sampatte kāleti pabbajjāyogge kāle anuppatte.

Gaṇaṃ vinodetvāti gaṇaṃ apanetvā gaṇapalibodhaṃ chinditvā. Papañcanti avasesakilesaṃ. “Puññavā rājapūjito”ti vuttamatthaṃ vivarituṃ “tasmiñhi kāle”tiādi vuttaṃ. Chandavāsaharaṇena uposathakammaṃ karonto.

Sakalaṃ rattiṃ buddhaguṇānaṃyeva kathitattā therassa ñāṇaṃ desanāvibhavañca vibhāvento āha “ettakāva, bhante, buddhaguṇā”ti. Imāya, bhante, tumhākaṃ dhammakathāya anavasesato buddhaguṇā kathitā viya jāyanti, evaṃ santepi anantāparimeyyāva te, kiṃ ito parepi vijjantevāti therāṃ tattha sīhanādaṃ nadāpetukāmo āha “udāhu aññepi atthī”tiādi. Rajjassa padesikattā, yathāvuttasubhāsitaṃ ca anagghattā vuttaṃ “ayaṃ me duggatapaṇṇākāro”ti. Tiyojanasatikanti idaṃ parikkhepavasena vuttaṃ, tañca kho manussānaṃ paribhogavasenaṃti daṭṭhabbaṃ.

Mahāsaccakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Cūḷataṇhāsaṅkhasuttavaṇṇanā

390. Tatrāti tasmaṃ pubbārāmaṃgiṃrāmatupāsādānaṃ atthavibhāvane ayaṃ idāni vuccamānā anupubbī kathā. Mañīnanti ettha padumaṃrāgamaṇīnaṃ adhippetattā āha “aññehi cā”ti. Tena indanīlādimaṇīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Nīlapītalohitodātamaññiṭṭhapabbhassarakabaravaṇṇavasena sattavaṇṇehi.

Tañhā sabbaso khīyanti etthāti tañhāsaṅkhayo, tasmim. Tañhāsaṅkhayeti ca visaye idaṃ bhumanti āha “taṃ ārammaṇaṃ katvā”ti. Vimuttacittatāyāti sabbasaṃkilesehi vimuttacittatāya. Aparabhāgaapaṭipadā nāma ariyasaccābhisamayo, sā sāsanacārigocārā paccattaṃ veditabbatoti āha “pubbabhāgaapaṭipadaṃ saṃkhittena desethāti pucchati”ti. Akuppadhammatāya khayavayasaṅkhātaṃ antaṃ atītāti accantā, so eva aparihānasabhāvattā accantā niṭṭhā etassāti accantaniṭṭho. Tenāha “ekantaniṭṭho satataniṭṭhoti attho”ti. Na hi paṭividdhassa lokuttaradhammassa dassanaṃ kuppanaṃ nāma atthi. Accantameva catūhi yogehi khemo etassa atthīti accantayogakkhemī. Maggabrahmacariyassa vusitattā, tassa ca aparihānasabhāvattā accantaṃ brahmacārīti accantabrahmacārī. Tenāha “niccabrahmacārīti attho”ti. Pariyosānanti brahmacariyassa pariyosānaṃ.

Vegāyatīti turitāyati. Sallakkhesīti cintesi, attanā yathā sutāya satthu desanāya anussaraṇavasena upadhāresi. Anuggaṇhitvāvāti atthavinicchayavasena anuggahetvā eva. Chasu dvāresu niyuttāti chadvārikā, tehi.

Pañcakkhandhāti pañcupādānakkhandhā. Sakkāyasabbañhi sandhāya idha “sabbe dhammā”ti vuttaṃ vipassanāvisayassa adhippetattā, tasmā āyatanadhātuyopi taggatikā eva daṭṭhabbā. Tenāha bhagavā “nālaṃ abhinivesāyā”ti. Na yuttā abhinivesāya “etaṃ mama, eso me attā”ti ajjhosānāya. “Alameva nibbindituṃ alaṃ virajjitu”ntiādīsu viya alaṃ-saddo yuttatthopi hotīti āha “na yuttā”ti. Sampajantīti bhavanti. Yadihi “tatiyā, catutthī”ti idaṃ visuddhidvayaṃ abhiññāpaññā, tassā pana sappaccayanāmarūpadassanabhāvato, sati ca paccayapariggāhe sappaccayattā lakkhaṇattayaṃ supākaṭameva hotīti āha “aniccaṃ dukkhaṃ anattāti nātapariññāya abhijānāti”ti. Tatheva tīraṇapariññāyāti iminā aniccādhāvena nālaṃ abhinivesāyāti nāmarūpassa upasaṃharati, na abhiññāpaññānaṃ sambhāradhammaṃ. Purimāya hi atthato āpannalakkhaṇattayaṃ gaṇhāti salakkhaṇasallakkhaṇaparattā tassā, dutiyāya sarūpato tassā lakkhaṇattayāropanavasena sammasanabhāvato. Ekacittakkhaṇikatāya abhinipātamattatāya ca appamattakampi. Rūpapariggahassa oḷārikabhāvato arūpapariggahaṃ dasseti. Dassento ca vedanāya āsannabhāvato, visesato sukhasārāgitāya, bhavassādagadhitamānasatāya ca sakkassa vedanāvasena nibbattetvā dasseti.

Uppādavayaṭṭhenāti udayabbayasabhāvena uppajjitvā nirujjanena. Aniccāti addhu vā. Aniccalakkhaṇaṃ aniccatā udayavayatā. Tasmāti yasmā pañcannaṃ khandhānaṃ khayato vayato dassanaññaṃ aniccānupassanā, taṃsamaṅgī ca puggalo aniccānupassī, tasmā. Khayavirāgoti khayasaṅkhāto virāgo saṅkhārānaṃ palujjanā. Yaṃ āgamma sabbaso saṅkhārehi virajjanā hoti, taṃ nibbānaṃ accantavirāgo. Nirodhānupassimhipīti nirodhānupassipadehi. “Eseva nayo”ti abhidisitvā taṃ ekadesena vivaranto “nirodhopi hi...pe... duvidhoyevā”ti āha. Sabbāsavaṣaṃvare vuttavossaggova idha “paṭinissaggo”ti vuttoti dassento “paṭinissaggo vuccati vossaggo”tiādīmāha. Pariccāgavossaggo vipassanā. Pakkhandanavasena appanato pakkhandanavossaggo maggo aññassa tadabhāvato. Soti maggo. Ārammaṇatoti kiccaśādanavasena ārammaṇakaraṇato. Evañhi maggato aññesaṃ nibbānārammaṇānaṃ pakkhandanavossaggābhāvo siddho hoti. Pariccajanena pakkhandanena cāti dvīhipi vā kāraṇehi. Sabbesaṃ khandhānaṃ vossajjanaṃ tappaṭibaddhasaṃkilesappahānena daṭṭhabbaṃ. Cittaṃ pakkhandatīti maggasampayuttaṃ cittaṃ sandhāyāha. Ubhayampetaṃ vossajjanaṃ. Tadubhayasamaṅgīti vipassanāsamaṅgī maggasamaṅgī ca. “Aniccānupassanāya

niccasaññaṃ pajahatī”tiādivacanato yathā vipassanāya kilesānaṃ
pariccāgapaṭinissaggo labbhati, evaṃ āyatīṃ tehi kilesehi
uppādetabbakhandhānampi pariccāgapaṭinissaggo vattabbo,
pakkhandanapaṭinissaggo pana magge labbhamānāya ekantakāraṇabhūtāya
vuṭṭhānagāminivipassanāya vasena veditabbo, magge pana tadubhayampi
ñāyāgatameva nippariyāyatova labbhamānattā. Tenāha “tadubhayasamaṅgī
puggalo”tiādi.

Pucchantassa ajjhāsavavasena “na kiñci loke upādiyatī”ti ettha kāmupādānavasena
upādiyaṇaṃ paṭikkhipīyatīti āha “taṇhāvasena na upādiyatī”ti. Taṇhāvasena vā asati
upādiyane diṭṭhivasena upādiyaṇaṃ anavakāsamevāti “taṇhāvasena”icceva vuttaṃ.
Na parāmasatīti nādiyati, diṭṭhiparāmāsavavasena vā “nicca”ntiādinā na parāmasati.
Saṃkhitteneva khippaṃ kathesīti tassa ajjhāsavavasena papañcaṃ akatvā kathesi.

391. Abhisamāgantvāti abhimukhaññaṇena ñeyyaṃ samāgantvā yāthāvato veditvā.
Tenāha “jānitvā”ti. Yathāparisaviññāpakattāti yathāparisaṃ
dhammasamapaṭiggāhikāya mahatīyā, appakāya vā parisāya anurūpameva
viññāpanato. Pariyantaṃ na niccharatīti na pavattati. Mā niratthakā agamāsīti idaṃ
dhammatāvasena vuttaṃ, na satthu ajjhāsavavasena. Ekañhettaṃ satthu
vacīghosassa aṭṭhasu aṅgesu, yadidaṃ parisapariyantatā. Chiddavivarokāsoti
chiddabhūto, vivarabhūto vā okāsopi natthi, bhagavato saddāsavanakāraṇaṃ
vuttameva. Tasmāti yathāvuttakāraṇato.

Pañca aṅgāni etassāti pañcaṅgaṃ, pañcaṅgaṃ eva pañcaṅgikaṃ. Mahatīādi
vīṇāvisesopi ātatamevāti “cammaṃpariyonaddhesū”ti visesitaṃ. Ekatalaṃ
kumbhathūṇadaddarādi. Cammaṃpariyonaddhaṃ hutvā tantibaddhaṃ ātatavitataṃ.
Tenāha “tantibaddhapaṇavādī”ti. Gomukhīādīnampi ettheva saṅgaho daṭṭhabbo.
Vaṃsādīti ādi-saddena saṅkhasiṅgādīnaṃ saṅgaho. Sammādīti
sammataḷakaṃsatāḷasilāsālākataḷādī. Tattha sammataḷaṃ nāma daṇḍamayataḷaṃ.
Kaṃsatāḷaṃ lohamayaṃ. Silāya ayopattena ca vādanataḷaṃ silāsālākataḷaṃ.
Samappitoti sammā appito upeto. Tenāha “upagato”ti. Upaṭṭhānavasena pañcahi
tūriyasatehi upeto. Evaṃbhūto ca yasmā tehi upaṭṭhito samannāgato nāma hoti,
tasmā vuttaṃ “samaṅgībhūtoti tasseva vevacana”nti. Paricāretīti parito cāreti. Kāni
pana cāreti, kathaṃ vā cāretīti āha “sampaṭṭiṃ...pe... cāretī”ti. Tattha tato tatoti
tasmiṃ tasmiṃ vādite tattha tattha ca vādakajane. Apanetvāti vādakajane
nisedhetvā. Tenāha “nissaddāni kārāpetvā”ti. Devacārikaṃ gacchatiyeva devatānaṃ
manussānañca anukampāya. Svāyamattho vimānavatthūhi dīpetabbo.

392. Appeva sakena karaṇīyenāti mārisa, moggallāna, mayaṃ sakena karaṇīyena
appeva bahukiccāpi na homa. Apica devānaṃyevāti apica kho pana devānaṃyeva
tāvatiṃsānaṃ karaṇīyena visesato bahukiccāti atthayojanā.
Bhummaṭṭhakadevatānampi keci aṭṭā sakkena vinicchitabbā hontīti āha “pathavito
paṭṭhāyā”ti. Niyamentoti avadhārento. Taṃ pana karaṇīyaṃ sarūpato dassetuṃ
“devānaṃ hī”tiādi vuttaṃ. Tāsanti devadhītudevaputtaṃpādapariārikānaṃ.
Maṇḍanapasādhanakārikāti maṇḍanapasādhanasamvidhāyikā. Aṭṭakaraṇaṃ natthi
saṃsayasseva abhāvato.

Yanti savanuggahaṇādivasena supericitampi yaṃ atthajātaṃ. Na dissati,
paññācakkhuno sabbaso na paṭibhātīti attho. Kecīti sārassamāsācariyā.
Somanassasamveganti somanassasamuṭṭhānaṃ samvegaṃ, na cittasantāsaṃ.

Samupabyūḷhoti yujjhanavasena sahapatito samogāḷho. Evaṃbhūto ca yasmā samūhavasena sampiṇḍito hoti, tasmā vuttaṃ “sannipatito rāsibhūto”ti. Anantare attabhāveti idaṃ dutiyaṃ sakkattabhāvaṃ tato anantarātītena sakkattabhāvena sakkattabhāvasāmaññato ekamiva katvā gahaṇavasena vuttaṃ, aññathā “tatiye attabhāve”ti vattabbaṃ siyā. Maghattabhāvo hi ito tatiyoti. Atha vā yasmiṃ attabhāve so devāsurasāṅgāmo ahosi, tassa anantarattā maghattabhāvassa vuttaṃ “anantare attabhāve”ti. Sattānaṃ hitesitāya mātāpituupaṭṭhānādinā cariyāhi bodhisattacariyā viyassa cariyā ahosi. Satta vatapadānīti satta vatakoṭṭhāse.

Mahāpānanti mahantaṃ surāpānaṃ. Gaṇḍapānanti gaṇḍasurāpānaṃ, adhimattapānanti attho. Pariharamānāti parivārentā. Vedikāpādāti sinerussa pariyanthe vedikāparikkhepā. Pañcasu ṭhānesūti pañcasu paribhaṇḍaṭṭhānesu nāgasenādīhi ārakkhaṃ ṭhapesi.

393. Rāmaṇeyyakanti ramaṇīyabhāvaṃ. Masāragallatthambheti kabaramaṇimaye thambhe. Suvaṇṇādimaye ghaṭaketi “rajatatthambhesu suvaṇṇamaye, suvaṇṇatthambhesu rajatamaye”tiādinā suvaṇṇādimaye ghaṭake vāḷarūpakāni ca. Pabāḷhaṃ mattoti pamatto. Tenāha “ativiya matto”ti. Nāṭakaparivārenāti accharāparivārena.

Acchariyabbhutanti padadvayenapi vimhayanākārova vutto, tasmā sañjātaṃ acchariyabbhutaṃ vimhayanākāro etesanti sañjātaacchariyaabbhutā, tathā pavattacittuppādā. Acchariyabbhutaṃhetukā sañjātā tuṭṭhi etesanti sañjātatuṭṭhino. Saṃvigganti sañjātasamvegaṃ. Svāyaṃ samvego yasmā purimāvatthāya cittassa calanaṃ hoti, tasmā vuttaṃ “calita”nti.

394. Tamaṃ vinoditanti pāṭihāriyadassanena “aho therassa iddhānubhāvo”ti sammāpaṭipattiyaṃ sañjātabahumāno, īdisaṃ nāma sāsanaṃ labhitvāpi mayaṃ niratthakena bhogamadena sammattā bhavāmāti yoniso manasikāruppādanena sammohatamaṃ vinoditaṃ vidhamitaṃ. Eteti mahāthero sakko cāti te dvepi samānabrahmacariyatāya sabrahmacārino.

395. Paññātānanti pākaṭānaṃ cātumahārāja-suyāma-santusita-paranimmitavasavattimahābrahmānaṃ aññataro, na yesaṃ kesañcīti adhippāyo. Āraddhadhammavaseneva pariyoṣāpitattā yathānusandhināva niṭṭhapesi.

Cūḷataṇhāsāṅkhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Mahātaṇhāsāṅkhasuttavaṇṇanā

396. Laddhimattanti micchāgāhamattaṃ, na diṭṭhābhiniveso. Sassatadiṭṭhīti niccābhiniveso. Soti ariṭṭho bhikkhu. Kathetvā samodhānentanti yojanā. Samodhānentanti ca nigamentanti attho. Tattha tatthevāti tesu tesu eva bhavesu nirujjhanti, na bhavantaraṃ saṅkamanti. Viññāṇaṃ pana abhinnaśabhāvaṃ anaññanti adhippāyo. Idhalokatoti imasmā attabhāvā. Paralokanti parabhavasaññitaṃ attabhāvaṃ. Sandhāvatīti niccatāya kenaci asambaddhaṃ viya gacchati. Tena idhalokato paralokagamanamāha. Saṃsaratīti iminā paralokato idhāgamaṃ. Sandhāvatīti vā bhavantarasaṅkamanamāha. Saṃsaratīti tattha tattha aparāparasaṅcaraṇaṃ.

“Paccaye sati bhavatī”tiādinā viññāṇassa anvayato byatirekato ca paṭiccasamuppannabhāvaṃ dassento sassatabhāvaṃ paṭikkhipati. Buddhena akathitaṃ kathesīti iminā “yaṃ abhāsitaṃ alapitaṃ tathāgatena, taṃ bhāsitaṃ lapitaṃ tathāgatenāti dīpetī”ti imasmim̐ bhedakaravatthusmim̐ sandissatīti dasseti. Jinacakke pahāraṃ detīti “tadevidaṃ viññāṇaṃ...pe... anañña”nti niccataṃ paṭijānanto - “sabbe saṅkhārā aniccā, rūpaṃ, bhikkhave, anicca”nti ca ādinayappavatte satthu dhammacakke khīlaṃ uppādentō pahāraṃ deti. Sabbaññutaññāṇena aniccanti diṭṭhaṃ paveditañca viññāṇaṃ niccanti paṭijānanto vesārajjāñāṇaṃ paṭibāhati. Sotukāmaṃ jananti ariyadhammādhigamassa ekantaupāyabhūtaṃ vipassanāmaggaṃ sotukāmaṃ janam̐ niccaggāhapaggaṇhanena visaṃvādeti. Tato eva ariyapathe ariyadhammavīthiyaṃ tassā paṭikkhipanena tiriyaṃ nipatitvā.

398. Viññāṇasīsena attanā gahitaṃ attānaṃ vibhāvento “yvāyaṃ, bhante”tiādimāha. Tattha vado vedeyyotiādayo sassatadiṭṭhiyā eva abhinivesākārā. Vadatīti vado, vacīkammassa kārakoti attho. Iminā hi kārakabhāvupāyikasattānaṃ hitasukhāvabodhanasamatthataṃ attano dasseti. Vediyova vedeyyo, jānāti anubhavati cāti attho. Īdisānañhi padānaṃ bahulā kattusāadhanataṃ saddavidū maññanti. Vedayatīti taṃ taṃ anubhavitabbaṃ anubhavati. Tahim̐ tahinti tesu tesu bhavayonigatiṭṭhitisattāvāsasattanikāyesu.

399. Taṃ vādaṃ paggayha ṭhitattā sātissa chinnaṃpaccayatā aviruḥhadhammatā ca veditabbā. Heṭṭhāti alagaddasuttasaṃvaṇṇanaṃ sandhāyāha. Parato heṭṭhāti vuttaṭṭhānēpi eseva nayo. Pāṭiyekko anusandhīti tīhipi anusandhīhi avomisso visum̐yeveko anusandhi. Nanu cāyampi sātissa ajjhāsayaavasena pavattitattā ajjhāsayaanusandhiyevāti? Na, niyyānamukhena appavattattā. Niyyānañhi purakkhatvā pucchādivasena pavattā itarā desanāpucchānusandhiādayo. Idha tadabhāvato vuttaṃ “pāṭiyekko anusandhī”ti. Parisāya laddhim̐ sodhentoti yādisi sātissa laddhi, tadabhāvadassanavasena parisāya laddhim̐ sodhento, parisāya laddhisodhaneneva sāti gaṇato nissārito nāma jāto.

400. Yaṃ yadevāti idaṃ yadipi avisesato paccayadhammaggaṇaṃ, “viññāṇantveva saṅkhyāṃ gacchatī”ti pana vuttattā taṃtaṃviññāṇassa samaññānimittapaccayaajātaṃ gahitanti daṭṭhabbaṃ. Tena vuttaṃ pāliyaṃ - “cakkhuviññāṇantveva saṅkhyāṃ gacchatī”tiādi. Atha vā taṃtaṃdvārāniyataṃ itarampi sabbaṃ tassa tassa viññāṇassa paccayaajātaṃ idha “yaṃ yadevā”ti gahitaṃ, tattha pana yaṃ asādhāraṇaṃ, tena samaññāti “cakkhuviññāṇantvevā”tiādi vuttaṃ. Dvārasaṅkantiyā abhāvanti viññāṇassa dvārantarasaṅkamanassa abhāvaṃ. Svāyaṃ oḷārikanayena mandabuddhīnaṃ sukhāvabodhanatthaṃ nayadassanavasena vutto. Na hi kadāci paccuppannaṃ viññāṇaṃ vigacchantam̐ anantaraviññāṇaṃ saṅkamati anantarādipaccayālābhe tassa anuppajjanato.

Evamevāti yathā aggi upādānaṃ paṭicca jalanto anupādāno tattheva nibbāyati, na katthaci saṅkamati, evameva. “Paccayavekallena tattheva nirujjhatī”ti kasmā vuttaṃ, na hettha anuppādanirodho icchito tādisassa nirodhassa idha anadhippetattā, atha kho khaṇanirodho, so ca sābhāvikattā na paccayavekallahetuko? Saccametaṃ, taṃtaṃdvārikassa pana viññāṇassa dvārantaraṃ asaṅkamitvā tattha tattheva nirujjhanaṃ idhādhippetam̐. Yesañca paccayānaṃ vasena dvārantarikaviññāṇena bhavitabbaṃ, tesam̐ tadabhāvato paccayavekallaggahaṇaṃ, tasmā

paccayavekallena na sotādīni saṅkamitvā sotaviññāṇantiādi saṅkhyam gacchatīti yojanā. Etena yaṃ viññāṇam cakkhurūpādipaccayasāmaggiyā vasena cakkhuvīññāṇasaṅkhyam gacchati, tattha tattheva nirujjhati tāvakālikabhāvato, tassa pana sotasaddāpaccayābhāvato kuto sotaviññāṇādisamaññā, evamappavattito tassa kuto saṅkamoti dassitam hoti. Viññāṇappavatteti viññāṇappavattiyam. Dvārasaṅkantimattanti dvārantarasaṅkamanamattampi na vadāmi tattha tattheva bhijjanato paccayassa uppādavantato sati ca uppāde avassaṃbhāvī nirodhoti hutvā abhāvaṭṭhena aniccatā dīpitā hotīti.

401. “Paṭiccasamuppannam viññāṇam vuttaṃ mayā, aññatra paccayā natthi viññāṇassa sambhavo”ti pāḷiyā anvayato ca byatirekato ca viññāṇassa saṅkhatatāva dassitāti āha “sappaccayabhāvaṃ dassetvā”ti. Hetupaccayehi jātaṃ nibbattaṃ “bhūta”nti idhādhippetam, taṃ atthato pañcakkhandhā tabbinimuttassa sappaccayassa abhāvato, yañca khandhapañcakaṃ attano tesañca bhikkhūnaṃ, taṃ “bhūtamida”nti bhagavā avocāti āha “idaṃ khandhapañcaka”nti. Attano phalaṃ āharatīti āhāro, paccayo. Sambhavati etasmāti sambhavo, āhāro sambhavo etassāti āhārasambhavaṃ. Tenāha “paccayasambhava”nti. Tassa paccayassa nirodhāti yena avijjādinā paccayena khandhapañcakaṃ sambhavati, tassa paccayassa anuppādanirodhā. Khaṇanirodho pana kāraṇanirapekkho.

Nossūti saṃsayajotano nipātoti āha “bhūtaṃ nu kho idaṃ, na nu kho bhūta”nti. Bhūtamidaṃ nossūti ca iminā khandhapañcakameva nu kho idaṃ, udāhu attattaniyanti evaṃjātiko saṃsayanākāro gahito. Tadāhārasambhavaṃ nossūti pana iminā sahetukaṃ nu kho idaṃ bhūtaṃ, udāhu ahetukanti yathā ahetukabhāvāpanno saṃsayanākāro gahito, evaṃ visamahetukabhāvāpannopi saṃsayanākāro gahitoti daṭṭhabbaṃ. Visamahetunopi paramatthato bhūtassa ahetukabhāvato. Visamahetuvādopi parehi parikappitamattatāya sabhāvanīyatīyadicchādivādehi samānayogakkhamoti. Nirodhadhammaṃ nossūti iminā yathā aniccaṃ nu kho idaṃ bhūtaṃ, udāhu niccanti aniccataṃ paṭicca saṃsayanākāro gahito, evaṃ dukkhaṃ nu kho, udāhu na dukkhaṃ, anattā nu kho, udāhu na anattātipi saṃsayanākāro gahitoyevāti daṭṭhabbaṃ aniccassa dukkhabhāvādiavassaṃbhāvato, nicce ca tadubhayābhāvato. Yāthāvasarasalakkhaṇatoti aviparītasarasato salakkhaṇato ca, kiccato ceva sabhāvato cāti attho. Vipassanāya adhiṭṭhānabhūtāpi paññā vipassanā evāti vuttaṃ “vipassanāpaññāyā”ti. Sarasatoti ca sabhāvato. Salakkhaṇatoti sāmāññalakkhaṇato. Tenāha “vipassanāpaññāya sammā passantassā”ti. Vuttanayenevāti “yāthāvasarasalakkhaṇato”ti vuttanayeneva. Ye yeti tassaṃ parisāyaṃ ye ye bhikkhū. Sallakkhesunti sammadeva upadhāresuṃ.

Tehīti tehi bhikkhūhi. Tatthāti tissaṃ vipassanāpaññāyaṃ. Nittaṇhabhāvanti taṇhābhāvaṃ “etaṃ mama”nti taṇhāggāhassa pahīnataṃ. Etenapi bhagavā “ahaṃ, bhikkhave, dhammesupi taṇhāpahānameva vaṇṇemi, sāti pana moghapuriso attabhāvepi taṇhāsaṃvaddhaniṃ viparītadiṭṭhiṃ paggayha tiṭṭhatī”ti sātīṃ niggaṇhāti. Sabhāvadassanenāti dhammānaṃ aviparītasabhāvadassanena. Paccayadassanenāti kāraṇadassanena anavasesato hetuno paccayassa ca dassanena. Allīyethāti taṇhādiṭṭhivasena nissayetha. Tenāha “taṇhādiṭṭhīhī”ti. Kelāyethāti parihaṇaṇakeliyā parihareyyātha. Tenāha “kīlamānā vihareyyāthā”ti. Dhanaṃ viya icchantāti dhanaṃ viya drabyaṃ viya icchaṃ taṇhaṃ janentā. Tenāha “gedhaṃ āpajjeyyāthā”ti. Mamattaṃ uppādeyyāthāti “mamamida”nti

taṇhādiṭṭhivasena abhinivesaṃ janeyyātha. Nikantivasenapi gahaṇatthāya no desito, tassa vā saṇhasukhumassa vipassanādharmassa gahaṇaṃ nāma nikantiyā eva siyā, na oḷārikataṇhāyāti vuttaṃ “nikantivasenā”ti.

402. Paṭicca etasmā phalaṃ etīti paccayo, sabbo kāraṇavisesoti āha “khandhānaṃ paccayaṃ dassento”ti. Yāva avijjā hi sabbo nesaṃ kāraṇaviseso idha dassito. Puna ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā, antato paṭṭhāya yāva ādīti anulomato paṭilomato ca vaṭṭavivaṭṭadassanavasena nānāyehi paṭiccasamuppādo dassito, niccaggāhassa nimittabhūto kilesopi idha natthīti dīpeti. Tampi vuttatthamevāti tampi “ime ca, bhikkhave, cattāro āhārā”tiādi yāva “taṇhāpabhavā”ti pālīpadaṃ, tāva vuttatthameva sammādiṭṭhisuttavaṇṇanāyaṃ. Sesaṃ paṭiccasamuppādakathābhāvato visuddhimagge vitthāritāvāti imināva saṅgahitaṃ.

404. Imasmiṃ sati idaṃ hotītiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ paramatthadīpaniyaṃ udānaṭṭhakathāyaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

407. Paṭidhāvanāti paṭisaraṇaṃ, pubbe attano āgataṃ atītaṃ addhānaṃ uddissa taṇhādiṭṭhivasena paṭigamananti attho. Nanu vicikicchāvasena pāliyaṃ paṭidhāvanā āgatāti? Saccaṃ āgatā, sā pana taṇhādiṭṭhihetukāti “taṇhādiṭṭhivasenā”ti vuttaṃ. Tatthāti tasmīṃ yathādhigate ñāṇadassane.

Niccalabhāvanti suppatiṭṭhitabhāvaṃ, titthiyavādavātehi akampiyabhāvañca. Garūti garuṇayutto. Bhāriko pāsāṇacchattasadiṣo. Akāmā anuvattitabboti saddhāmattakeneva anuvattanamāha, na aveccappasādena. Kiccanti satthukiccaṃ. Brāhmaṇānanti jātīmantabrāhmaṇānaṃ. Vatasamādānānīti magavatādivatasamādānāni. Diṭṭhikutūhalānīti taṃtaṃdiṭṭhiggāhavasena “idaṃ saccaṃ, idaṃ sacca”ntiādinā gahetabbakutūhalāni. Evaṃ nissatṭhānīti yathā mayā tumhākaṃ ovādo dinno, evaṃ nissatṭhāni vatādīni taṃ atikkamitvā kiṃ gaṇheyyātha. Sayāṃ ñāṇena ñātanti paraneyyataṃ muñcitvā attano eva ñāṇena yāthāvato ñātaṃ. Evaṃbhūtañca sayāṃ paccakkhato diṭṭhaṃ nāma hotīti āha “sayāṃ paññācakkhunā diṭṭha”nti. Sayāṃ vibhāvīti tehi bhikkhūhi tassa atthassa paccattaṃ vibhūtabhāvaṃ āpāditāṃ. Upanītāti upakkamena dhammadesanānusārena nītā. Mayāti kattari karaṇavacanaṃ. Dhammenāti kāraṇena. Etaṃ vacananti etaṃ “sandiṭṭhiko”tiādivacanaṃ.

408. Taṃ sammohaṭṭhānaṃ assa lokassa. Samodhānenāti samāgamena. Gabbhati attabhāvabhāvena vattatīti gabbho, kalalādiavatto dhammapabandho, tannissitattā pana sattasantāno “gabbho”ti vutto yathā “mañcā ukkuṭṭhiṃ karontī”ti. Tannissayaabhāvato mātukucchi “gabbho”ti veditabbo, gabbho viyāti vā. Yathā hi nivāsaṭṭhānatāya sattānaṃ ovarako “gabbho”ti vuccati, evaṃ gabbhaseyyakānaṃ yāva abhijāti nivāsaṭṭhānatāya mātukucchi “gabbho”ti vuttoti.

Yamekarattinti yassaṃ ekarattiyaṃ. Bhummatthe hi idaṃ upayogavacanaṃ, accantasamyoge vā. Paṭhamanti sabbapaṭhamāṃ paṭisandhikkhaṇe. Gabbheti mātukucchiyaṃ. Māṇavoti satto. Yebhuyyena sattā rattiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhantīti rattiggahaṇaṃ. Abbhutṭhitovāti utṭhitaabbho viya, abhimukhabhāvena vā utṭhito eva maraṇassāti adhippāyo. So yātīti so māṇavo yāti paṭhamakkhaṇato paṭṭhāya gacchateva. Sa gacchaṃ na nivattatīti so evaṃ gacchanto khaṇamattampi na nivattati, aññadatthu maraṇameva upagacchatīti gāthāya attho.

Utusamayaṃ sandhāya vuttaṃ, na lokasamaññātarajassa lagganadivasamattaṃ. Idāni vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “mātugāmassa kira yasmi”ntiādi vuttaṃ. Tatthāti tasmīṃ gabbhāsaye. Saṇṭhahitvāti nibbattitvā. Bhijjitvāti aggahitagabbhā eva bhinnā hutvā. Ayañhi tassā sabhāvo. Vatthu suddhaṃ hotīti paggharitalohitattā anāmayattā ca gabbhāsayo suddho hoti. Suddhavatthuttā tato paraṃ katipayadivasāni khattameva hoti gabbhasaṇṭhahanassa parittassa lohitalessa vijjāmānattā. Sambhavassa pana kathaṃ sabbhāvoti āha “tasmīṃ samaye”tiādi. Itthisantānēpi sukkadhātu labbhateva. Tenāha “aṅgaparāmasanenapi dārako nibbattatiyevā”ti. Yathā pārikāya nābhiparāmasanena sāmassa bodhisattassa, diṭṭhamaṅgalikāya nābhiparāmasanena maṇḍabyassa nibbatti. Gandhabboti gandhanato uppajjanagatiyā nimittupaṭṭhāpanena sūcanato gandhoti laddhanāmena bhavagāmikammunā abbati pavattatīti gandhabbo, tattha uppajjanakasatto. Tenāha “tatrūpagasatto”ti. Kammayantayantitoti tatrūpapattiāvahena kammaṣaṅkhātena pellanakayantena tathattāya pellito upanīto. Mahantena jīvitasamṣayenāti vijāyanaparikkilesena “jīvissāmi kho, na nu kho jīvissāmi ahaṃ vā, putto vā me”ti evaṃ pavattena jīvitasamṣayena vipulena garutarena samṣayena. Taṃ ṭhānanti thanappadesamāha. Kīlanti tenāti kīlaṇaṃ, kīlaṇameva kīlaṇakaṃ.

409. Sārajjatīti sārattacitto hoti. Byāpajjatīti byāpannacitto hoti. Kāye kesādidvattiṃsāsucisamudāye taṃsabhāvārammaṇā sati kāyasati. Anupaṭṭhapetvāti anuppādetvā, yathāsabhāvato kāyaṃ anupadhāretvāti attho. Parittacetasoti kilesehi parito khaṇḍitacitto. Tenāha “akusalacitto”ti. Ete akusaladhammā. Nirujjhantīti nirodhaṃ pattā honti. Taṇhāvasena abhinandatīti sappīkitaṇhāvasena abhimukhaṃ hutvā nandati. Abhivadatīti taṇhāvasena taṃ taṃ ārammaṇaṃ abhinivissa vadati. Ajjhosāyāti anaññasādhāraṇaṃ viya ārammaṇaṃ taṇhāvasena anupavisitvā. Tenāha “gilivā pariniṭṭhapetvā”ti. Dukkhaṃ kathaṃ abhinandatīti ettha dukkhahetukaṃ abhinandanto dukkhaṃ abhinandati nāmāti daṭṭhabbaṃ. Atṭhakathāyaṃ pana yāvataṃ yassa dukkhe diṭṭhitaṇhā abhinandanā appahīnā, tāvatāyaṃ dukkhaṃ abhinandati nāmāti dassetuṃ “ahaṃ dukkhito mama dukkhanti gaṇhanto abhinandati nāmā”ti vuttaṃ. Tena gāhadvayaṇhetukā tattha abhinandanāti dasseti. Puna ekavāranti punapi ekavāraṃ. Phalaṇhetusandhihetuphalasandhivasena dvisandhī. “Gabbhassāvakkanti hotī”tiādinā atthato sarūpato ca etarahi phalaṇsaṅkhepassa. Sarūpeneva ca itaradvayassa desitattā āha “tisaṅkhepa”nti.

410-414. Samathayānikassa bhikkhuno vedanāmukhena saṅkhepeneva yāva arahattā kammaṭṭhānaṃ idha kathitanti āha “saṃkhittena taṇhāsaṅkhaṇḍavimuttiṃ dhārethā”ti. “Imaṃ taṇhāsaṅkhaṇḍavimutti”nti ca bhagavā yathādesitaṃ desanaṃ avocāti vuttaṃ “imaṃ...pe... vimuttidesana”nti. Yadi evaṃ kathaṃ desanā vimuttīti āha “desanā hi...pe... vimuttīti vuttā”ti. Yassā taṇhāya vasena sāti bhikkhu sassataggāhamahāsaṅghāṭapaṭimukko, sā sabbabuddhānaṃ desanā hatthāvalambamānēpi durugghāṭiyā jātāti āha “mahātaṇhājāletaṇhāsaṅghāṭapaṭimukka”nti. Mahātaṇhājāleti mahante taṇhājāte. Taṇhāsaṅghāṭeti taṇhāya saṅghāte. Tathābhūto ca tassa abbhantare kato nāma hotīti āha “anupaviṭṭho antogadho”ti. Sesam suviññeyyameva.

Mahātaṇhāsaṅkhaṇḍavimuttavajjanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Mahāassapurasuttavaṇṇanā

415. Jānapadinoti janapadavanto, janapadassa vā issarā rājakumārā gottavasena aṅgā nāma. Tesam nivāso yadi eko janapado, katham bahuvacananti āha “ruḥḥisaddenā”ti. Akkharacintakā hi īdisesu ṭhānesu yutte viya salīṅgavacanāni icchanti. Ayamettha ruḥḥi yathā “kurūsu viharati, mallesu viharati”ti ca. Tabbisesane pana janapadasadde jātisadde ekavacanameva. Tenāha “aṅgesu janapade”ti. Assā vuccanti pāsāṇāni, tāni sundarāni tattha santīti “assapura”nti so nigamo vuttoti kecī. Apare pana ājāṇīyo asso rañño tattha gahaṇam upagatoti “assapura”nti vuttoti vadanti. Kiṃ tehi, nāmametaṃ tassa nigamassa. Yasmā pana tattha bhagavato nibaddhavasanaṭṭhānam kiñci nāhosi, tasmā “taṃ gocaragāmaṃ katvā viharati”cveva vuttaṃ. Tathā hi pāḷiyam “assapuraṃ nāma aṅgānam nigamo”ti gocaragāmakittanameva kataṃ.

Evarūpena sīlenātiādīsu sīlaggahaṇena vārittasīlamāha. Tena sammāvācākamantājīve dasseti. Ācāraggaṇena cārittasīlam. Tena parisuddham kāyavacīsamācāram. Paṭipattiggahaṇena samathavipassanāmaggaḥḥalaṅgahaṃ sammāpaṭipattiṃ. Lajjinoti iminā yathāvuttasīlācāramūlakāraṇam. Pesalāti iminā pārīsuddhiṃ. Uḷāraguṇāti iminā paṭipattiyā pārīpūriṃ. Bhikkhusaṅghasseva vaṇṇam kathenti idam tesam upāsakānam yebhuyyena bhikkhūnam guṇakittanapasutatāya vuttaṃ. Te pana saddhammeḥ sammāsambuddheḥ abhippasannā eva. Tenāha “buddhamāmakā dhammamāmakā”ti. Vatthuttaye hi ekasmiṃ abhippasannā itaradvaye abhippasannā eva tadavinābhāvato. Piṇḍapātāpacāyaneti lakkhaṇavacanametaṃ yathā “kākehi sappi rakkhitaḥḥa”nti, tasmā paccayapaṭipūjaneti vuttaṃ hoti. Paccayadāyakaṇāhi kārassa attano sammāpaṭipattiyā mahapphalabhāvassa karaṇam idha “piṇḍapātāpacāyana”nti adhippetam.

Samaṇakaraṇāti samaṇabhāvakarā, samaṇabhāvassa kārakāti attho. Te pana ekantato attano santāne uppādītā vaḍḍhitā ca hontīti āha “samādāya parīpūrītā”ti. Samaṇaggahaṇaṇcetta samaṇavasena, na sāmāññamattenāti āha “samitapāpasamaṇa”nti. Brāhmaṇakaraṇāti etthāpi vuttanayenevattho veditabbo. Byañjanato eva cāyam bhedo, yadidam samaṇabrāhmaṇāti, na atthato. Samaṇena kattabbadhammāti samaṇadhamme ṭhiteṇa sampādetabbadhammā. Yo hi heṭṭhimasikkhāsāṅkhātasamaṇabhāve suppatiṭṭhito, tena ye uparīsikkhāsāṅkhātasamaṇabhāvā sampādetabbā, tesam vaseneva vuttasamaṇena kattabbadhammā vuttāti. Tathā hi tesam samaṇabhāvāvahataṃ sandhāyāha “tepi ca samaṇakaraṇā hontiyevā”ti. Idha panāti mahāassapure. Hirottappādivasena desanā vitthāritāti hirottappa-parīsuddhakāyavacīmanosamācārājīvāindriyasamvara-bhojanemattaññuta- jāgariyānuyogasatisampajañña-jhānavijjāvasena samaṇakaraṇadhammadesanā vitthārato desitā, na tikanipāte viya saṅkhepato. Phalaggahaṇeneva vipākaphalaṃ gahitaṃ, tam pana ukkaṭṭhaniddhesena catubbidham sāmāññaphalaṃ daṭṭhabbam. Ānisaṃsaggahaṇena piyamanāpatādiudrayo. Tasseva atthoti tasseva avañcāpadasseva atthaniddeso. “Yassā hī”tiādīnā byatirekavasena attham vadati. Ettakena ṭhānenāti ettakena pāḷipadesena. Hirottappādīnam upari pāḷiyam vuccamānānam samaṇakaraṇadhammānam. Vaṇṇam kathesiṭi guṇam ānisaṃsam abhāsi. Satipaṭṭhāne vuttanayenāti “apica vaṇṇabhaṇanameta”ntiādīnā satipaṭṭhānavāṇanāyam vuttanayena.

416. Yaṃ hiriyatīti yena dhammena hetubhūtena vā jigucchatī. Karaṇe hetam paccattavacanam. Yanti vā liṅgavipallāsena vutto, dhammoti attho. Hiriyitabbenāti upayogatthe karaṇavacanam, hiriyitabbayuttakam kāyaduccaritādinti attho. Ottappitabbenāti etthāpi eseṇa nayo. Ajjhattam niyakajjhattam jātiādi samuṭṭhānam etissāti ajjhattasamuṭṭhānā hirī, bahiddhā attato bahibhūto parasatto samuṭṭhānam etissāti bahiddhāsamuṭṭhānam ottappam. Attādhipatito āgatā attādhipateyyā, attānam adhipatiṃ katvā pavattā. Lajjāsabhāvasaṇṭhitāti pāpajigucchanasabhāvaṭṭhāyini. Sappatissavalakkhaṇattā garuṇā kismiñci vutte gāravavasena patissavanam patissavo, saha patissavenāti sappatissavam, patissavabhūtam tamsabhāvañca yaṃ kiñci gāravam. Jātiādimahattatāpaccavekkhaṇena uppajjamānā ca hirī tattha gāravavasena pavattatīti sappatissavalakkhaṇāti vuccati. Bhayasabhāvasaṇṭhitanti pāpato bhāyanasabhāvaṭṭhāyī, vajjabhīrukabhayaḍṭhāyī, evaṃsabhāvam ottappam. Ajjhattasamuṭṭhānāditā ca hirottappānam tattha tattha pākaṭabhāveneva vuccati, na paresam kadāci aññaṃaññavippayogā. Na hi lajjanam nibbhayam, pāpabhayam vā alajjanam hotīti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana aṭṭhasālīniyam vuttanayeneva veditabbo. Lokamariyādassa pālanato lokapāladhammā nāma. Sukkāti odātā pabhassarabhāvakārakā, sukkābhijātihetutāya vā sukkā. Sambhedanti ācāramariyādāsaṅkaram. Devabhāvāvahā dhammāti devadhammā.

Sukkadhammasamāhitāti yathāvuttasukkadhammasamaṅgino. Santoti vūpasantadosā. Sappurisāti santajanā. Sapparahitasādhakā hi sādhave.

Avayavavinimuttassa samudāyassa abhāvato, avayavena ca samudāyassa apadisitabbato ovādūpasampadāvahaovādekadeso ovādūpasampadāti. Idhāti imasmiṃ assapure. Ete hirottappadhammā. Samaṇadhammā nāmāti dassitā mūlabhūtasamaṇabhāvakārā dhammāti katvā. Tathā hi tesam ādito gahaṇam.

Yassa adhigamena nippariyāyato samaṇā nāma honti, so ariyamaggo “samaṇassa kammaṃ paṭipadā”ti katvā sāmāññaṃ, tassa pana phalabhāvato, ārammaṇakaraṇavasena araṇīyato phalanibbānāni sāmāññaṃ attho. Rāgaṃ khepetīti rāgakkhayo, ariyamaggo. Rāgo khīyati etthāti rāgakkhayo, nibbānam. Phalam pana kāraṇūpacārena rāgakkhayo daṭṭhabbo. Dosakkhayo mohakkhayoti etthāpi eseṇa nayo. Sāmāññabhūto attho sāmāññaṃ attho, maggo, sāmāññaṃ atthoti sāmāññaṃ attho, phalanti āha “maggampi phalampi ekato katvā sāmāññaṃ attho kathito”ti. Tayidaṃ ukkaṭṭhaniddesena vuttam. Sīlādipubbabhāgapaṭipadāpi hi idha “sāmāññaṃ attho”ti gahitā. Tenevāha “sati uttarikaraṇīye”ti. Paṭivedayāmīti punappunam ñāpemi.

417. Kammapathavasenevāti akusalakammapathabhāveneva, tato tādisampi akusalakammaṃ bhikkhusa kātuṃ na yuttanti duṭṭhullabhāveneva tato oramatīti adhippāyo. Sikkhāpadabaddhenāti sikkhāpadapaññāpanena. Pāṇiyaghaṭe vā patte vā kākānam hattham vā daṇḍam vā leḍḍum vāti sabbamidam nidassanamattam daṭṭhabbam. Yattha katthaci hi ṭhitānam aññesampi pāṇīnam uṭṭhāpanādi sabbam anīṭṭhakaraṇam idha aparisuddhakāyasamācārabhāveneva saṅgahitanti. Uttānoti uddhamuddham tanotīti uttāno. Evaṃbhūto ca kenaci anuppādashūmiyam sañjātasālakalyāṇīkhandho viya uparūpari uggatuggato pākaṭo ca hotīti āha “uggato pākaṭo”ti. Anāvaṭoti anivuto. Tenāha “asañchanno”ti, nacchādetabboti attho. Ekasadiṣo visuddhabhāvena. Antarantare chiddarahito pubbenāparam sammāpaṭipattiyā sandhānena. Saṃvuto kāyikassa saṃvarassa anupakkilesato.

Tenāha “kilesānaṃ dvāraṃ pidahanenā”ti.

418. Ettha yathā lahukataṃ kākūṭṭhāpanādikāyakammaṃ kāyasamācārassa aparisuddhabhāvāvaṃ sallekhaṃ vikopānato, micchāvitakkaṃ amattāñca manosamācārassa, evaṃ yaṃ kiñci aniyyānakathākaṭṭhānamattāṃ vacīsamācārassa aparisuddhabhāvāvaṃ sallekhaṃ vikopānato, na hasādhippāyena musākaṭṭhānanti daṭṭhabbaṃ. Hasādhippāyena hi musākaṭṭhānaṃ sikkhāpadabaddheneva paṭikkhittanti.

420. Ājīvopi ekacco kammaṃ pathavasena vārito labbhati. So pana atioḷāriko kāyavacīsamācāravāresu vuttanayo evāti na gahitoti daṭṭhabbaṃ. Ye pana “tādiso bhikkhūnaṃ ayogyato na gahito”ti vadanti, taṃ micchā tathā sati kāyavacīsamācāravārepi tassa aggahetabbabhāvāpattito. “Khādatha pivathā”ti pucchā attano khādītukāmatādiṇaṃ, pariyaṃ yakathābhāvato panesā sallekhaṃ vikopānā jātā.

422. Anesaṃ pahāya dhammena samena paccaye pariyesanto pariyesanā mātāññū nāma. Dāyakaṃ deyyadhammaṃ attano ca paṃṇaṃ uttāpaṭiggaṇhanto paṭiggaṇhānaṃ mātāññū nāma. Yoniso paccavekkhitvā paribhuñjanto paribhogamātāññū nāma.

423. Ekasmiṃ koṭṭhāseti majjhimaṃ yāmasaṃ nīte ekasmiṃ koṭṭhāse. “Vāmena passena sentī”ti evaṃ vuttā. Dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi dakkhiṇahatthassa sarīraggaṇhānadipayogakkhamato. Purisavasena cetāṃ vuttaṃ.

Tejussadattāti iminā sīhassa abhīrukaṃ bhāvaṃ dasseti. Bhīrukā hi sesamigā attano āsayāṃ pavasitvā santāsapubbakaṃ yathā tathā sayanti, sīho pana abhīrukaṃ bhāvato satokārī bhikkhu viya satim upaṭṭhapetvā sayati. Tenāha “dve purimaṃ pāde”tiādi. Seti abyāvaṭṭabhāvena pavattati etthāti seyyā, catutthajjhānameva seyyā. Kiṃ pana taṃ catutthajjhānanti? Ānāpānacatutthajjhānaṃ. Tattha hi ṭhatvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā bhagavā anukkamaṃ aggaṃ maggaṃ adhigato tathāgato jātoti keci, tayidaṃ padaṭṭhānaṃ nāma na seyyā. Apare pana “catutthajjhānasamanantarā bhagavā parinibbāyī”ti vuttapadaṃ gahetvā “lokiyacatutthajjhānasamāpatti tathāgataseyyā”ti vadanti, tathā sati parinibbānakālīkā tathāgataseyyāti āpajjati, na ca bhagavā catutthajjhānaṃ samāpajjanabahuḷo vihāsi, aggaṃ phalaṃ jhānaṃ panettha “catutthajjhāna”nti adhippetāṃ. Tattha yathā sattānaṃ niddupagamaṇalakkhaṇā seyyā bhavaṃ gacittavārasena hoti, tañca tesāṃ paṭhamajātisamanvayaṃ yebhuyyavuttikaṃ, evaṃ bhagavato ariyajātisamanvayaṃ yebhuyyavuttikaṃ aggaṃ phalaṃ bhūtaṃ catutthajjhānaṃ “tathāgataseyyā”ti veditaṃ. Sīhaseyyāti seṭṭhaseyyāti āha “uttamaseyyā”ti.

426. Vigatantānīti iṇamūlāni. Tesanti iṇamūlānaṃ. Pariyantoti avaseso.

Pavattinivāraṇena catuiriyaṃ pathaṃ chindanto. Ābādhatīti piḷeti. Dukkhitoti sañjātaḍḍakho. Appaṃ balaṃ balaṃ mātā. Appattho hi ayaṃ mātā-saddo “mattāsukhaṃ pariccāgā”tiādisu viya, balavatto pana mātā-saddo anattāntaro. Sesanti “tassa hi bandhanā muttomhīti āvajjayato tadubhayaṃ hoti”tiādinā vattaṃ sandhāyāha. Sabbapadesūti vuttāvasiṭṭhesu sabbapadesu. Yenakāmaṃ yathāruci gacchatīti yenakāmaṃ gamoti anuāsikalopaṃ akatvā niddeso. Bhujo

attano yathāsukhaviniyogo isso icchitabbo etthāti bhujisso, sāmiko. So pana aparasantakatāya “attano santako”ti vutto. Dullabhaāpatāya kaṃ tārenti etthāti kantāroti āha “nirudakaṃ dīghamagga”nti.

Vināsetīti khādanadubbiniyojanādīhi yathā iṇamūlaṃ kiñci na hoti, tathā karoti. Yamhi rāgavatthumhi. So puggalo. Tena rāgavatthunā, puriso ce itthiyā, itthī ce purisena. Iṇaṃ viya kāmaccando daṭṭhabbo pīḷasamānato.

Na vindatīti na jānāti. Upaddavethāti sukhavīhārassa upaddavaṃ karoṭha, vibādhetthāti attho. Rogo viya byāpādo daṭṭhabbo sukhabhañjanasamānato.

Nānāvidhahetūpāyālaṅkakatāya
khandhāyatanadhātupaṭiccasamuppādādidhammanītivicittatāya ca vicittanaye.
Dhammassavaneti dhammakathāyaṃ. Kathā hi sotabbaṭṭhena “savana”nti vuttā.
Evamettha sīlaṃ vibhattaṃ, evaṃ jhānābhīññā, evaṃ vipassanāmaggaḥ paḷāṇīti neva tassa dhammassavanassa ādimajjhapiyosānaṃ jānāti. Uṭṭhiteti niṭṭhite. Aho kāraṇanti tattha tattha paṭiññānurūpena nikkhittasādhana vasena gahitakāraṇaṃ. Aho upamāti tasseva kāraṇassa paṭiṭṭhāpanavasena anvayato byatirekato ca paṭiṭṭhaṃ udāharaṇādī. Bandhanāgāraṃ viya thinamiddhaṃ daṭṭhabbaṃ dukkhato niyyānassa vibandhanato.

Yasmā kukkucanīvaraṇaṃ uddhaccarahitaṃ natthi, yasmā vā uddhaccakukkuccaṃ samānakiccāhārapaṭipakkaṃ, tasmā kukkuccassa visayaṃ dassento “vinaye apakataññunā”tiādimāha. Yathā hi uddhaccaṃ sattassa avūpasamakamaṃ, tathā kukkuccampi. Yathāpi uddhaccassa nātivitakkādī āhāro, tathā kukkuccassapi. Yathā ca uddhaccassa samatho paṭipakko, tathā kukkuccassapīti. Dāsabyaṃ viya uddhaccakukkuccaṃ daṭṭhabbaṃ aseribhāvāpādanato.

Soḷasavatthukā vicikicchā aṭṭhavatthukaṃ vicikicchaṃ anupaviṭṭhāti āha “aṭṭhasu ṭhānesu vicikicchā”ti. Vicikicchantoti saṃsayanto. Adhimuccitvāti pattiyāyetvā. Gaṇhitunti saddheyyavatthum paṇḍitā. Abhimukhaṃ sappanaṃ āsappanaṃ, parito sappanaṃ parisappanaṃ. Padadvayenapi cittassa anicchanākārameva vadati. Khemantaḡāmaggaṃ na pariyoḡāhati etenāti apariyoḡāhanaṃ, ussaṅkitapaṇḡitabhāvena chambhitaṃ hoti cittaṃ yassa dhammassa vasena, so dhammo chambhitattanti vicikicchānākāramāha. Tenāha “cittassa uppādayamānā”ti. Kantāraddhānamaggo viyāti sāsāṅkakantāraddhānamaggo viya daṭṭhabbā appaṭipattihetubhāvato.

Natthi ettha iṇanti aṇaṇo, tassa bhāvo āṇaṇaṃ, kassaci iṇassa adhāraṇaṃ. Samiddhakammantoti nipphannaḡivikappayogo. Paribundhati uparodhetīti ra-kārassa la-kāraṃ katvā palibodho, aserivīhāro, tassa mūlaṃ kāraṇanti palibodhamūlaṃ. Cha dhamme bhāvetvāti asubhanimittaggāhādi ke cha dhamme uppādetvā vaḡḡhetvā. Cha dhamme bhāvetvāti ca mettānimittaggāhādayo ca tattha tattha cha dhammāti vuttāti veditabbo. Pajahatīti vikkhambhana vasena pajahati. Tenāha “ācārapaṇṇattiādīni sikkhāpiyamāno”tiādi. Paravatthumhīti visabhāḡavattusmiṃ, paravisaye vā. Paravisayā hete bhikkhuno, yadidaṃ pañca kāmagaṇā. Āṇaṇyamiva kāmaccandappahānaṃ āha piyavatthuabhāvāvahato.

Ācāravipatti paṭibāhaḡāni sikkhāpadāni ācārapaṇṇattiādīni. Ārogyamiva byāpādapahānaṃ āha kāyacittānaṃ phāsubhāvāvahato.

Bandhanā mokkhamiva thinamiddhappahānaṃ āha cittassa niggahitabhāvāvahato.

Bhujissam viya uddhaccakukkuccappahānaṃ āha cittassa seribhāvāvahato.

Tiṇaṃ viyāti tiṇamiva katvā. Aṇṇetvāti acintetvā. Khemantabhūmiṃ viya vicikicchāpahānaṃ āha anussaṅkitāparisaṅkitabhāvena sammāpaṭipattihetubhāvato.

427. Kiriyati gabbhāsaya khipiyatīti karo, sambhavo, karato jātoti karajo, mātāpettikasambhavoti attho. Mātuyā hi sarīrasaṇṭhāpanavasena karato jātoti karajoti apare. Ubhayathāpi karajakāyanti catusantatirūpamāha. Temetīti tintaṃ karoti. Ko panettha tintabhāvoti āha “snehetī”ti, pītisnehena pīṇanaṃ karotīti attho. Tenāha “sabbattha pavattapītisukhaṃ karotī”ti. Pītisamuṭṭhānapaṇītarūpehi sakalassa karajakāyassa pariphuṭatāya cettha taṃsamuṭṭhāpakapītisukhānaṃ sabbattha pavatti jotitā. Parisandetītiādīsupi eseṇa nayo. Tatthāpi hi “samantato sandeti temeti sneheti, sabbattha pavattapītisukhaṃ karotī”tiādīnā yathārahaṃ attho veditabbo. Paripūretīti vāyunaṃ bhastaṃ viya imaṃ karajakāyaṃ pītisukhena pūreti. Samantato phusatīti imaṃ karajakāyaṃ pītisukhena phusati. Sabbāvatoti a-kārassa ā-kāro kato, sabbāvayavavatoti atthoti āha “sabbakoṭṭhāsavato”ti, maṃsādisabbābhāgavatoti attho. Aphuṭaṃ nāma na hoti pītisukhasamuṭṭhānehi rūpehi sabbatthakameva byāpitattā. Kātuñceva yojetuñca cheko sannetuṃ paṭibhoti yojanā. Nhāṇiyacuṇṇānaṃ parimaddanavasena piṇḍaṃ karontena hatthena bhājanaṃ nippīletabbaṃ hotīti āha “sannentassa bhijjati”ti. Anugatāti anupaviṭṭhā. Parigatāti parito samantato tintā. Tintabhāveneva samaṃ antaraṃ bāhirañca etissāti santarabāhirā. Sabbatthakamevāti sabbattheva. Na ca pagghariṇī pamāṇayuttasseva udakassa sittattā. Ettha ca nhāṇiyapiṇḍaṃ viya karajakāyo, taṃ temetvā sampiṇḍitapamāṇayuttaudakaṃ viya paṭhamajjhānasukhaṃ daṭṭhabbaṃ.

428. Heṭṭhā ubbhijjivā uggacchanaudakoti rahadassa adhothūladhārāvasena ubbhijja utṭhahanaudako. Antoyeva ubbhijjanaudakoti rahadassa abbhantareyeva thūladhārā ahutvā utṭhitaudakasirāmukhehi ubbhijjanako. Āgamanamaggoti nadītaḷākakandarasaraādito āgamanamaggo.

429. Uppalagacchāni ettha santīti uppalinī, vāri. Ayamettha vinicchayo, tathā hi loke rattakkhiko “puṇḍarīkakkho”ti vuccati. Keci pana “rattaṃ padumaṃ, setaṃ puṇḍarīka”nti vadanti. Uppalādīni viya karajakāyo, udakaṃ viya tatiyajjhānasukhanti ayampi attho “purimanayenā”ti atideseneva vibhāvitoti daṭṭhabbaṃ.

430. Nirupakkilesaṭṭhenāti rajojallādīnā anupakkiliṭṭhatāya amalīnabhāvena. Amalīnampi kiñci vatthu pabhassarasabhāvaṃ hotīti vuttaṃ “pabhassaraṭṭhenā”ti. Utupharaṇanti uṇhautupharaṇaṃ. Sabbatthakameva jhānasukhena phuṭṭho karajakāyo yathā utunā phuṭṭhavatthasadisoti āha “vatthaṃ viya karajakāyo”ti. Tasmāti “vatthaṃ viyā”tiādīnā vuttamevatthaṃ hetubhāvena paccāmasati, karajakāyassa vatthasadisattā catutthajjhānasukhassa ca utupharaṇasadisattāti attho. Santasabhāvattā ñāṇuttarattā cettha upekkhāpi sukhe saṅgahitāti catutthajjhānēpi sukhaggahaṇaṃ kataṃ. “Parisuddhena pariyodātena pharitvā nisinno hotī”ti vacanato catutthajjhānacittassa vatthasadisattā vuttā. Catutthajjhānasamuṭṭhānarūpehi bhikkhuno kāyassa phuṭabhāvaṃ sandhāya “taṃsamuṭṭhānarūpaṃ utupharaṇaṃ viyā”ti vuttaṃ. Purisassa kāyo viya bhikkhuno karajakāyoti ayaṃ panattho pākaṭoti na gahito, gahito eva vā “yathā hi katthaci...pe... kāyo phuṭo hotī”ti vuttattā.

431. Pubbenivāsaññāupamāyanti pubbenivāsaññassa dassitaupamāyaṃ. Taṃdivasaṃkatakiriyaḡahaṇaṃ pākātikasattassapi yebhuyyena pākāṭā hotīti dassanattamaṃ. Taṃdivasagataḡamattayaggaḡaṇeṇeva mahābhiniḡhārehi aññesampi pubbenivāsaññālābhīnaṃ tīsu bhavesu katā kiriyaṃ yebhuyyena pākāṭā hotīti dīpitaṃ daṭṭhabbaṃ.

432. Sammukhadvārāti aññamaññassa abhimukhadvārā. Aparāparaṃ sañcaranteti taṃtaṃkiccavasena ito cito ca sañcarante. Ito pana gehā...pe... pavisanavasenaḡpīti idaṃ cutūpapātaññassa visayadassanavasena vuttaṃ. Dvinnaṃ gehānaṃ antare ṭhatvāti dvinnaṃ gehadvārānaṃ sammukhaṭṭhānabhūte antaravīthiyaṃ vemajjhe ṭhatvā. Tesu hi ekassa ce pācīnamukhadvāraṃ itarassa pacchimamukhaṃ, tassa sammukhaṃ ubhinnaṃ antaravīthiyaṃ ṭhitassa dakkhiṇāmukhassa, uttarāmukhassa vā cakkhumato purisassa tattha pavisanakanikkhamanapurisā yathā sukheṇeva pākāṭā honti, evaṃ dibbacakkhuññāsamaḡino cavanakaupapajjanapurisā. Yathā pana tassa purisassa aññeṇeva khaṇena pavisantassa dassanaṃ, aññeṇa nikkhamantassa dassanaṃ, evaṃ imassapi aññeṇeva khaṇena cavamānassa dassanaṃ, aññeṇa upapajjamānassa dassananti daṭṭhabbaṃ. Ñāṇassa pākāṭāti ānetvā sambandho. Tassāti ñāṇassa.

433. Pabbatasikharaṃ yebhuyyena saṃkhittaṃ saṅkucitaṃ hotīti idha pabbatamatthakaṃ “pabbatasaṅkhepo”ti vuttaṃ, pabbatapariyāpanno vā padeso pabbatasaṅkhepo. Anāviloti akālusso. Sā cassa anāvilatā kaddamābhāvena hotīti āha “nikkaddamo”ti. Ṭhitāsupi nisinnāsupi gāvisu. Vijjamānāsūti labbhamānāsu. Itarā ṭhitāpi nisinnāpi carantīti vuccanti sahacaraṇañāyena. Tiṭṭhantameva, na kadāciḡi carantaṃ. Dvayanti sippisammukaṃ macchagumbanti imaṃ ubhayaṃ tiṭṭhantanti vuttaṃ, carantampīti adhippāyo. Kiṃ vā imāya sahacariyāya, yathālābhaggaḡaṇaṃ panettha daṭṭhabbaṃ. Sakkarakathalassa hi vasena “tiṭṭhanta”nti, sippisambukassa macchagumbassa ca vasena “tiṭṭhantampi, carantampī”ti yojanā kātabbā.

434. Bhikkhūti bhinnakilesoti bhikkhu. So hi paramatthato samaḡotināmako. Tattha ariyamaggena sabbaso pāpānaṃ samitāvīti samaḡo. Tenāha “samtapāpattā”ti. Setṭhaṭṭhena brahmā vuccati sammāsambuddho, tato āgatoti brahmā, ariyamaggo, taṃ asammohapaṭivedhavasena aññāsīti brāhmaḡo. Taṃsamaḡitāya hissa pāpānaṃ bāhitabhāvo. Tenāha “bāhitapāpattā brāhmaḡo”ti. Aṭṭhaḡigikena ariyamaggajalena nhātavā niddhotakilesoti nhātako. Gatattāti pahānābhisaṃmayavasena paṭividdhattā. Tenāha “viditattā”ti. Nissutattāti samucchedappahānavasena santānato sabbaso nihatattā. Tenāha “apahatattā”ti, mariyādavasena kilesānaṃ hiṃsitattā ariyamaggehi odhiso sabbaso kilesānaṃ samucchinattāti attho. Tenāha “hatattā”ti. Ārakattāti suppahīnatāya vipakaṭṭhabhāvato. Tenāha “dūrībhūtattā”ti. Ubhayampi ubhayattha yojetabbaṃ - kilesānaṃ ārakattā hatattā dūrībhūtattā ca ariyo, tathā arahanti. Yaṃ panettha atthato na vibhattaṃ, taṃ uttānatthattā suviññeyyameva.

Mahāassapurāsuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Cūḡaassapurāsuttavaṇṇanā

435. Purimasadisamevāti “assapuravāsīnaṃ bhikkhusaḡhe gāravabahuṃānaṃ nipaccakāraṇa disvā bhikkhū piṇḡapātāpacāyane niyojento idaṃ suttaṃ abhāsī”ti purimasutte mahāassapure vuttasadisameva. Samaḡānaṃ anucchavikāti

samaṇānaṃ samaṇabhāvassa anucchavikā patirūpā. Samaṇānaṃ anulomappaṭipadāti samaṇānaṃ sāmāññaṣaṅkhātassa ariyamaggassa anukūlappaṭipadā.

436. Ete dhammāti ete pāliyaṃ āgatā abhijjhābyāpādādayo pāpadhammā. Uppajjamānāti uppajjamānā eva, pageva santāne bhāvitā. Malineta malavante kiliṭṭhe. Malaggahiteta gahitamale saṅgātāmale. Samaṇamalāti samaṇānaṃ samaṇabhāvassa malā. Dussantīti vipajjanti vinassanti. Samaṇadosāti samaṇānaṃ samaṇabhāvadūsanā. Kasaṭeti asāre. Nirojeta nitteje. Ayato sukhatō apētāti apāyā, nirayādayo, taṃ phalaṃ arahanti, taṃ payojanaṃ vā etesanti āpāyikā. Tṭhānāni abhijjhādayo. Tenāha “apāye”tiādi. Kāraṇabhāvena duggatipariyāpannāya vedanāya hitānīti duggativedaniyāni. Tena vuttaṃ “duggatiyaṃ vipākavedanāya paccayāna”nti. Tikhiṇaṃ ayanti vekantakasadiṣaṃ sārāyaṃ. Ayeṇāti ayogaṃsakena. Koṇcasakuṇānaṃ kira kucchiyaṃ nivuttaṃ yaṃ kiñci kharaṃ tikhiṇaṃ hoti. Tathā hi tesāṃ vaccaṃ aṭṭhippi pāsāṇampi vilīyāpeti. Tena vuttaṃ “koṇcasakuṇe khādāpentī”ti. Taṃ kira ayacuṇṇaṃ aggināpi kicchena dayhati, bhesajjabalena pana sukkena dayheyya. Tena vuttaṃ “susikkhitā ca naṃ ayakārā bahuhattakammamūlaṃ labhivā karontī”tiādi. Atitikiṇaṃ hoti, aññataraṃ ayobandhanaṃ pheggudaṇḍaṃ viya sukkeneva chindanti. Sasabbiṭṭaracammehi saṅghaṭṭitathena saṅghāṭīti vuccati āvudhapaṇṇadoti āha “saṅghāṭiyāti kosiya”ti. Pariyonaddhanti parito onaddhaṃ chāditaṃ. Samantato veṭṭhanti sabbaso pihitaṃ.

437. Rajoti āgantukarajo. Jallanti sarīre uṭṭhānakaloṇādimalaṃ. Rajojallaṅca vatasamādānavasena anapanītaṃ etassa atthīti rajojalliko, tassa. Tenāha “rajojalladhārino”ti. Udaṃ orohantassātiādīnamattho mahāsīhanādasuttavaṇṇanāyaṃ vuttoyeva. Sabbametantiādīsu sabbasopi vatasamādānavasenāti adhippāyo. Yasmaṃ sabbametaṃ bāhiraṣamayaṣaseneva kathitaṃ, tasmā saṅghāṭikassāti pilotikakhaṇḍehi saṅghaṭṭitattā “saṅghāṭī”ti laddhanāmaṇṇavattadhārīnoti attho. Tathā hi pāliyaṃ “saṅghāṭikassa”icceva vuttaṃ, na “bhikkhuno”ti. Tenāha “imasmimhi”tiādi. Kasmā panettha bhagavatā saṅghāṭikattādīniyeva vatasamādānāni paṭikkhittānīti? Nayadassanametamhi aññesampi pañcātapamūgavatādīnaṃ tappaṭikkhepeneva pasiddhito. Apare pana bhaṇanti - “nāhaṃ, bhikkhave, saṅghāṭikassa saṅghāṭidhāraṇamattena sāmāññaṃ vadāmi”ti vutte tattha nisinnō koci tittāntaraladdhiko acelakattaṃ nu kho kathanti cintesi, apare rajojallakattaṃ nu kho kathanti, evaṃ taṃ taṃ cintetānaṃ ajjhāsayavasena bhagavā imāneva vatasamādānāni idha paṭikkhipīti. Saṅghāṭikanti nivāsanapārūpanavasena saṅghāṭivantaṃ. Tenāha “saṅghāṭikaṃ vattha”ntiādi. Attano ruciyaṃ mittādayo saṅghāṭikaṃ kareyyuṃ, pacchā viññutaṃ pattakāle saṅghāṭikatte samādapeyyuṃ.

438. Attānaṃ visujjhantaṃ passati abhijjhādīnaṃ samudācārābhāvato. Maggena asamucchinnattā visuddhoti pana na vattabbo. Pāmojjanti taruṇapītimāha. Tassa hi attano sammāpaṭipattiyā kilesānaṃ vikkhambhitattā cittassa visuddhataṃ passantassa pāmojjaṃ jāyati, taṃ tuṭṭhākāraṃ. Tenāha “tuṭṭhākāro”ti. Pīṭīti passaddhiāvahā balavapīti. Nāmakāyo passambhatīti iminā ubhayampi passaddhiṃ vadati. Veditatīti anubhavati vindati. Idāni tena nīvaraṇehi cittassa visodhanattaṃ laddhanti āha “appaṇāpattaṃ viya hotī”ti. Aññattha uṭṭhitā aññaṃ tṭhānaṃ upagatāti ettakena upamābhāvena uccanīcatāsāmāññaṃ heṭṭhā asaddhammānaṃ paṭipakkhavasena desanāya pariyoṣāpitattā vuttaṃ “yathānusandhinā”ti.

Mahāsīhanādasutte maggo pokkharaṇiyā upamito “seyyathāpi, sārīputta, pokkharaṇī”tiādiṃ ārabhitvā upamāsaṃsandane “tathāyaṃ puggalo paṭipanno, tathā ca iriyati, tañca maggaṃ samāruḷho, yathā āsavānaṃ khayā”ti vuttattā. Yathā hi puratthimādidisāhi āgatā purisā taṃ pokkharaṇiṃ āgama visuddharūpakāyā vigatapariḷāhā ca honti, evaṃ khattiyādikulato āgatā tathāgatappaveditaṃ dhammavinayaṃ sāsanaṃ āgama visuddhanāmakāyā vigatakilesapariḷāhā ca honti. Tasmā sabbakilesānaṃ samitattā paramatthasamaṇo hotīti. Sesam suviññeyyameva.

Cūḷaassapurāsuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca mahāyamakavaggavaṇṇanā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries. 1. Subcommentary on the First Fifty Discourses. 4. The Greater Chapter on Pairs Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org